

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Elina Alexandersson

Snälla, ta inte mitt barn!
Om tvångsadoption och
adoptionsinstitutets ändamål

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Eva Ryrstedt

Termin för examen: VT2016

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Inledande kommentar	5
1.2 Syfte och frågeställningar	6
1.3 Teori och metod	6
1.4 Material	8
1.5 Avgränsningar och terminologi	8
1.6 Forskningsläge	10
1.7 Disposition	10
2 HISTORISK TILLBAKABLICK	11
3 PRINCIPEN OM BARNETS BÄSTA	14
4 GÄLLANDE RÄTT OCH BAKOMLIGGANDE MOTIV	17
4.1 Kravet på adoptantens ålder	17
4.1.1 Gällande rätt	17
4.1.2 Hur kravet på åldersgränsen motiveras	17
4.2 Civilstatusens betydelse vid adoption	20
4.2.1 Gällande rätt	20
4.2.2 Hur olika regler beroende av civilstatus motiveras	21
4.3 Samtyckeskrav	23
4.3.1 Föräldrars samtycke till adoption	23
4.3.1.1 Gällande rätt	23
4.3.1.2 Hur kravet på föräldars samtycke motiveras	23
4.3.2 Barnets samtycke till adoption	25
4.3.2.1 Gällande rätt	25
4.3.2.2 Hur kravet på barns samtycke motiveras	25
5 INTRESSEN I KONFLIKT VID TVÅNGSADOPTION	27

5.1	Rätten att bli förälder	27
5.2	Barns rätt till ett tryggt uppväxtförhållande	28
5.3	Biologiska föräldrars intresse av att kvarstå som föräldrar	29
6	ADOPTION UTAN FÖRÄLDRARS SAMTYCKE	31
6.1	Rätten till respekt för privat- och familjeliv	31
6.2	Tvångsadoption då endast en förälder är vårdnadshavare	32
6.2.1	Beaktansvärda faktorer	32
6.2.2	Prejudicerande rättsfall	33
6.2.2.1	NJA 1977 s. 206	33
6.2.2.2	NJA 1987 s. 116	34
6.2.2.3	NJA 1987 s. 628	35
6.3	Tvångsadoption efter vårdnadsöverflyttning	36
6.3.1	Återföreningsprincipen	36
6.3.2	Förutsättningar för vårdnadsöverflyttning	37
6.3.3	Prejudicerande domstolsavgöranden	39
6.3.3.1	RH 1991:54	39
6.3.3.2	NJA 1993 s. 666	40
6.3.3.3	NJA 2014 s. 307	41
6.3.4	Rättslig skillnad mellan adoption och vårdnadsöverflyttning	42
6.3.5	Särskilt om en efterföljande adoption	43
6.4	Tvångsadoption utan vårdnadshavande förälders samtycke	44
7	ANALYS	47
7.1	Adoptionsinstitutets ändamål	47
7.2	Bakomliggande intressen och gällande rätt	47
7.3	Tvångsadoptionens ändamålsenlighet	51
7.4	Avslutande kommentar	53
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	54
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	62

Summary

This thesis investigates whether the current legislation and the application of the law concerning forced adoptions corresponds with the Swedish adoption institute's aim in a satisfactory manner. The paper also pertains to clarify the current legislation and the interests that have influenced the institute's design. A prerequisite for adoption is that the child benefits from it. This means that an adoption needs to be in accordance with the best interests of the child, and thus satisfy a child's right to safe childhood conditions. The sole purpose provision of the institute is the principle of the child's best interests. The child's best interests is determined in each individual situation based on knowledge and experience in the matter, and the child's opinion. Since an adoption is of an interfering nature, children over 12 years of age have been assigned a veto right, while younger children's attitude towards adoption is given importance in accordance with their age and maturity.

The institute only has one single purpose; although, other interests have influenced the legislation. One such interest is the right to be a parent. As a main rule, the adopter must be at least 25 years old. Furthermore, the right to adopt together does not reside with whomever who wishes. Since an adoption is only possible if it benefits the child, it can be concluded that there is no *right* to adopt, but merely a possibility. A biological parent's interest to remain as a parent is another interest that has been given great impact in the institute's design and application, since a custodial parent has been given a right of veto. Nevertheless, forced adoption is possible due to the fact that non-custodial parents lack the right of veto. However, when a potential forced adoption is assessed there is great importance placed on a non-custodial parent's opinion. Though, the legislator has expressed that it is not desirable that a forced adoption is possible after a custody transfer has been made. In practice, this results in that only a step child-adoption can be made forcibly.

With the institution's purpose in mind, and thus the importance of the best interests of the child, it may be questioned whether it is in accordance with the aim of the institute that forced adoption may take place under such few circumstances. Although, it is noteworthy that a custody transfer is a less severe interference in a person's private and family life, but most likely results in that the best interest of the child is safeguarded to the same extent as a forced adoption would have. However, considering research, an application of the law that meant that forced adoption was accepted after custody transfers probably would ensure that the best interests of the child would be safeguarded to a larger extent. Ultimately, the principle of the child's best interests is ruling in any potential adoption. This is why the institute cannot be said to be inexpedient, even though there is room for improvements.

Sammanfattning

Framställningen utreder huruvida gällande rätt och rättstillämpning avseende tvångsadoption korresponderar med adoptionsinstitutets ändamål på ett tillfredställande vis. Framställningen avser även klargöra gällande rätt och vilka intressen som påverkat institutets utformning. En förutsättning för adoption är att den är till fördel för barnet. Det innebär att en adoption inte kan ske om den inte tillgodoser ett barns rätt till ett tryggt uppväxtförhållande, och således är i enlighet med barnets bästa. Principen om barnets bästa är institutets enda ändamålsbestämmelse och fastställs i varje enskild situation med hjälp av erfarenhet och kunskap på området, samt genom barnets egen inställning. Med bakgrund av ett adoptionsbesluts ingripande karaktär har barn över 12 år tilldelats en vetorätt, medan yngre barns inställning ska tillmätas betydelse efter ålder och mognad.

Trots att institutet endast har en ändamålsbestämmelse har även andra intressen påverkat gällande rätt. Ett sådant intresse är *rätten att bli förälder*. En adoptant måste dock som huvudregel vara minst 25 år gammal. Vidare tillkommer inte rätten att adoptera gemensamt alla som önskar. Då endast en adoption till fördel för barnet får genomföras kan därför konstateras att det inte föreligger någon *rättighet* att adoptera ett barn, utan endast en möjlighet. En *biologisk förälders intresse av att kvarstå som förälder* är ett annat intresse som fått stort genomslag vid institutets utformning och tillämpning då en vårdnadshavande förälder givits en vetorätt. Tvångsadoption möjliggörs dock då en icke vårdnadshavande förälder saknar denna vetorätt. Vid bedömningen av huruvida en tvångsadoption ska kunna ske krävs emellertid att stor vikt läggs vid en icke vårdnadshavande förälders åsikt. Lagstiftaren har dock uttryckt att en tvångsadoption inte är önskvärd efter en vårdnadsöverflyttning, vilket i praktiken innebär att endast styvbarnsoptioner kan ske tvångsvis.

Med hänsyn till institutets ändamål och att inget intresse *får* sättas framför barnets bästa kan det dock ifrågasättas om det verkligen är ändamålsenligt att tvångsadoption kan ske i så få situationer. Beaktansvärt är dock att en vårdnadsöverflyttning är ett mindre ingripande i berörda personers privat- och familjeliv, men innebär att barnets bästa troligtvis tillvaratas i samma utsträckning som vid en tvångsadoption. En rättstillämpning som medfört att tvångsadoption tillåtits efter en vårdnadsöverflyttning hade dock troligtvis säkerställt att barnets bästa tillvaratagits i större utsträckning, bland annat med bakgrund av forskningsresultat. Då principen om barnets bästa till syvende och sist faktiskt är avgörande vid varje potentiell adoption kan det dock inte påstås att institutet inte är ändamålsenligt, även om utrymme för förbättring finns.

Förord

Ett stort tack till min handledare Eva för värdefulla råd, en fantastisk tillgänglighet och stöd i uppsatsskrivandet. Tack ska även ni som korrekturläst mitt examensarbete och kommit med värdefulla råd ha. Ett speciellt stort tack till pappa som läst vartenda uppgift jag skrivit under juristprogrammet och med ett stort, stolt leende konstaterat att ”det är lite torrt, men det är väl så juridik ska vara”.

Älskade mamma, pappa, Marcus, mormor och morfar. Tack för era uppmuntrande ord, er optimism och ert aldrig sinande stöd. Jag drog vinstlotten i det genetiska lotteriet som fick er som min familj!

Lund, maj 2016

After all this time? Always.

- J.K. Rowling, *Harry Potter and the Deathly Hallows*

Förkortningar

1967 års konvention	1967 års Europeiska konvention om adoption av barn
Barnkonventionen	Förenta Nationernas konvention den 20 november 1989 om barnets rättigheter
Bet.	Betänkande
Dir.	Direktiv
Ds	Departementsserie
EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
Europadomstolen	Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna
FB	Föräldrabalk (1949:381)
HD	Högsta domstolen
Ju	Justitiedepartementet
LVU	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
NJA	Nytt juridiskt arkiv, avd. I
NJA II	Nytt juridiskt arkiv, avd. II
Prop.	Proposition
RF	Regeringsform (1974:157)
RH	Rättsfall från hovrätterna
SamboL	Sambolag (2003:376)
SoL	Socialtjänstlag (2001:453)
SOU	Statens offentliga utredningar
ÄB	Ärvdabalk (1958:637)
ÄktB	Äktenskapsbalk (1987:230)

1 Inledning

1.1 Inledande kommentar

Möjligheten att bli förälder är för många en självklarhet och en betydelsefull del av livet. Trots detta är cirka 10-15 % av alla sammanboende och gifta heterosexuella par ofrivilligt barnlösa i Sverige.¹ Hur många homosexuella par som är ofrivilligt barnlösa kan inte med säkerhet sägas.² Det finns emellertid tillvägagångssätt för att övervinna ofrivillig barnlöshet, varav adoption är en möjlighet. Adoptionsinstitutet inrättades i Sverige i början av 1900-talet och innebär att en person eller ett par antar ett barn så som sitt eget. Detta medför att ett familjerättsligt förhållande likt det mellan biologiska föräldrar och barn uppkommer mellan adoptanten och adoptivbarnet.³ Varje år sker över 1000 adoptioner⁴ i Sverige och år 2013 var omkring 140 000 personer i Sverige adopterade, vilket utgör drygt 1,4 % av befolkningen.⁵

Rätten att bli adoptivförälder tillkommer emellertid inte alla som önskar. Exempelvis påverkar både en individs civilstånd och ålder dennes möjlighet att adoptera.⁶ Det är dessutom en omfattande och komplicerad process att bli förälder genom adoption. Ett stort ansvar vilar på samhället, då detta har att se till att barnet ges ett stabilt och tryggt uppväxtförhållande. På grund av detta granskas och utreds även potentiella adoptivföräldrar grundligt av socialtjänsten.⁷

Normalt sett tillfaller det rättsliga föräldraskapet de biologiska föräldrarna enligt svensk rätt. Detta innebär att de rätt- och skyldigheter som är förenade med föräldraskap tillerkänns dem. Genom att de biologiska föräldrarna samtycker till adoption avsäger de sig det rättsliga föräldraskapet, som istället tillfaller adoptivföräldrarna.⁸ Det finns dock situationer då en biologisk förälders samtycke inte behövs för att ett barn ska kunna adopteras. Så är exempelvis fallet om vårdnaden för ett familjehemsplacerat barn flyttats över till familjehemsföräldrarna och de biologiska föräldrarna således är utan del i

¹ Ds 2000:51, s. 19; Dir. 2013:70, s. 2; SOU 2014:29, s. 39.

² SOU 2014:29, s. 39. Ett heterosexuellt par som haft oskyddat samlag under ett års tid betraktas som ofrivilligt barnlösa. En definition för ofrivillig barnlöshet för homosexuella par saknas, varför det inte med säkerhet kan sägas hur många homosexuella par som är ofrivilligt barnlösa.

³ LB II, s. 29; Hafström 1978, s. 95; Singer 2000, s. 237; Saldeen 2013, s. 142.

⁴ Både nationella och internationella adoptioner.

⁵ SCB 2014.

⁶ 4 kap. 1, 3 och 4 §§ FB.

⁷ Socialstyrelsen 2008, s. 19.

⁸ 4 kap. 5a § 1 st. FB; 4 kap. 8 § 1 st. FB; Singer 2000, s. 42; SOU 2007:3, s. 68.

vårdnaden.⁹ Tvångsadoptioner av detta slag lyser emellertid praktiskt taget med sin frånvaro i Sverige. Då möjligheten finns kan det naturligtvis ifrågasättas varför den inte utnyttjas i praktiken och vilket syfte adoptionsinstitutet egentligen då har att uppfylla.

1.2 Syfte och frågeställningar

Denna uppsats har till syfte att utreda vilket eller vilka ändamål adoptionsinstitutet ska uppfylla vid adoption av barn, hur gällande rätt ser ut och huruvida den nationella lagstiftningen och dess tillämpning kring tvångsadoption är adekvat i dagens samhälle. För att uppfylla syftet kommer följande frågeställningar att besvaras;

- Vilka intressen ligger till grund för adoptionsinstitutet, står några intressen i konflikt, och om så är fallet – vilket intresse bör väga tyngst?
- Hur ser gällande rätt ut angående vem som får adoptera och adopteras, och hur motiveras regleringarna?
- Vilken betydelse har en rättslig förälders uppfattning av adoptionen?
- Finns det något alternativ till tvångsadoption?
- Föreligger det några brister i gällande rätt med hänsyn till de intressen som ligger bakom adoptionsinstitutet och den uppfattning som råder i samhället idag?

1.3 Teori och metod

För att uppfylla uppsatsens syfte och besvara de frågeställningar som uppställts kommer en rättsdogmatisk metod att användas. Metoden har till uppgift att rekonstruera ett rättssystem vetenskapligt genom att systematisera, strukturera och tolka gällande rätt. Rättsdogmatiken gör följaktligen inte anspråk på att återskapa något som gått förlorat, utan endast att reda ut rättens oklarheter.¹⁰ Trots att metoden innebär en rekonstruktion av gällande rätt kan argumentationen gå utanför rekonstruktionen för att skapa bättre lösningar och finna svar.¹¹ Den rättsdogmatiska metoden kan således användas dels för att fastställa vilka rättsregler som existerar (*de lege lata*), dels vilka rättsregler som bör finnas (*de lege ferenda*).¹²

Rättsdogmatiken tenderar att utreda de problem och oklarheter som finns på ett rättsområde mer djupgående än den praktiska juridiska tillämpningen

⁹ 4 kap. 5a § 2 st. FB; 6 kap. 8 § 2 st. SoL; 6 kap. 8 § FB.

¹⁰ Peczenik 1995, s. 33; Jareborg 2004, s. 2ff.

¹¹ Jareborg 2004, s. 4.

¹² Lehrberg 2015, s. 203.

avser göra. I likhet med den praktiska tillämpningen har rättsdogmatiken emellertid som mål att tolka och begripliggöra gällande rätt på ett förståeligt och moraliskt acceptabelt vis.¹³ Som ovan framkommit syftar metoden till att systematisera och tolka gällande rätt, varför rättsdogmatiken söker sig till de problem som är förknippade med det rättsområde som undersöks (i förevarande fall adoption och de oklarheter som råder på området). Med hjälp av metoden löses således ett rättsligt problem genom att en rättsregel appliceras på detsamma. Svar kommer därför sökas med utgångspunkt i de allmänt accepterade rättskällorna lagtext, förarbeten, praxis och doktrin.¹⁴

Det finns emellertid även andra värdefulla tillvägagångssätt för att syftet ska kunna uppfyllas på ett tillfredställande vis. I framförallt den analyserande delen av framställningen kommer således Anna Christensens¹⁵ teori om normativa grundmönster att tillämpas. Denna teoribildning lyfter fram att det inte endast är rättsregler som har en moralbildande verkan, utan att även den moral som finns i samhället har rättsbildande effekt. En stor del av rätten är följaktligen moralisk kutym som kodifierats i rättsreglerna. Detta är vad Christensen kallar för normativa grundmönster.¹⁶

De normativa grundmönstren utgör inte tillsammans något enhetligt system, utan olika rättsområden har olika normativa grundmönster.¹⁷ Dessa grundmönster skulle kunna förklaras som motpoler i ett normativt fält, där motpolerna strävar efter att dra den rättsliga regleringen åt sitt håll. Var i det normativa fältet som den rättsliga regleringen slutligen hamnar beror på hur stark dragningskraft respektive motpol, eller intresse, har.¹⁸ De olika grundmönstren resulterar därför i att den rättsliga regleringen blir en modifikation av de olika intressena beroende av deras dragningskraft.¹⁹

I fråga om tvångsadoption kan tre normativa grundmönster utrönas. Dessa är *rätten att bli förälder, ett barns rätt till ett tryggt uppväxtförhållande* respektive *de biologiska föräldrarnas intresse av att kvarstå som föräldrar*. Vid adoption av föräldralösa barn eller vid adoption med föräldrarnas samtycke är det emellertid endast de två förstnämnda grundmönstren som är av relevans. Med anledning av att framställningen till viss del avser granska vilka motstående intressen som finns vid adoption och huruvida tillämpning och gällande rätt kring tvångsadoption är ändamålsenlig är det nödvändigt att alla tre normativa grundmönster granskas.

¹³ Peczenik 1995, s. 33f.

¹⁴ Peczenik 1995, s. 33; Kleineman 2013, s. 21.

¹⁵ Christensen var professor i civilrätt vid Lunds Universitet.

¹⁶ Christensen 1996, s. 527.

¹⁷ Christensen 1996, s. 529.

¹⁸ Christensen 1996, s. 531.

¹⁹ Hydén 2000, s. 124.

Vid bearbetningen av materialet kommer vidare ett rättsutvecklingsperspektiv att antas. För att klargöra rättsläget och dess ändamålsenlighet är det nödvändigt att granska hur adoptionsreglerna utvecklats sedan dess uppkomst, samt hur dessa regler kan och bör utvecklas i framtiden. Vidare kommer ett kritiskt perspektiv fylla en viktig funktion i framställningen då rättens ändamålsenlighet ska granskas och bedömas.

1.4 Material

Som framkommit ovan innebär den rättsdogmatiska metodens applicering på framställningen att svar huvudsakligen kommer sökas i lagtext, förarbeten, praxis och doktrin.²⁰ Framförallt kommer 4 kap. FB och de förarbeten som föregår regleringarna studeras. Även förarbeten som ännu inte inneburit lagstiftning, så som SOU 2009:61 angående modernare adoptionsregler, kommer vara av vikt för framställningen då utredningen belyser vilken syn som finns på institutet idag och hur det bör utvecklas i framtiden. Även praxis är av stor betydelse i framställningen för att kunna ta ställning till huruvida reglerna och dess tillämpning är ändamålsenliga. Främst praxis rörande en förälders uppfattning av adoption är av intresse. Det finns dock ytterst få prejudicerande rättsfall att tillgå på området, varför de rättsfall som kommer redovisas är förhållandevis gamla. Då lagstiftningen avseende föräldrars samtycke inte ändrats är denna praxis dock fortfarande högst aktuell och flitigt refererad till. Även rättsfall rörande vårdnadsöverflyttningar är av värde för framställningen. I detta sammanhang kommer ett hovrättsavgörande att användas. Detta rättsfall har naturligtvis ett lägre prejudikatvärde, men belyser viktiga resonemang och ställningstaganden.

Då teorin om normativa grundmönster tar sikte på att utreda vilka normer i samhället som påverkat rättsordningen, kan materialet inte endast avgränsas till de allmänt accepterade rättskällorna. Även statistik, forskning och rapporter kommer därför att utgöra värdefulla källor för att förstå vilka dessa rättspåverkande normer är. I brist på tryckt material har även en radiointervju använts.

1.5 Avgränsningar och terminologi

Framställningen kommer endast beröra gällande rätt som reglerar nationella adoptioner. För exemplifiering kommer viss utländsk rätt lyftas fram. Detta ska emellertid inte ses som ett försök till en komparativ studie, utan utgör endast belysande information. I framställningen, precis som i förarbeten och

²⁰ Kleineman 2013, s. 21.

Socialtjänstens riktlinjer, ska nationell adoption förstås som de fall då ett barn har sin hemvist i landet och adopteras av någon i Sverige.²¹ Som framkommer av syftet kommer vidare endast adoption av barn behandlas i framställningen. Det innebär att endast adoption av individer under 18 års ålder kommer beröras.²² Begreppet *barn* kommer således genomgående användas när det talas om individer under 18 års ålder.

Eftersom adoption av barn är av intresse i denna framställning kommer även föräldraskapet vara i fokus. Det är dock av vikt att åtskillnad görs mellan olika typer av föräldraskap. Det kommer därför talas om biologiskt, rättsligt och socialt föräldraskap. Med biologiskt föräldraskap ska i detta arbete förstås barnets biologiska föräldrar. Det rättsliga föräldraskapet tar istället sikte på de rättsverkningar som är knutna till föräldraskapet, så som exempelvis arvsrätt, underhållsskyldighet och vårdnadsansvar. Även den som saknar vårdnadsansvar, exempelvis med anledning av att den ena föräldern tilldelats ensam vårdnad eller en vårdnadsöverflyttning skett, betraktas i denna framställning som barnets rättsliga förälder. Det sociala föräldraskapet tar istället sikte på den som faktiskt fullgör föräldrafunktionen genom att exempelvis utöva vårdnadsansvaret och således tar hand om barnet.²³

I framställningen kommer även gifta makars och sambors möjlighet till adoption att undersökas. Med gifta förstås de som ingått äktenskap med sin partner. Sambor ska förstås som två individer som stadigvarande bor tillsammans i ett äktenskapsliknande parförhållande.²⁴ Den eller de som adopterat ett barn kommer i denna framställning betecknas som adoptant alternativt adoptivförälder, medan den eller de som önskar adoptera ett barn kommer betecknas som potentiell adoptant alternativt potentiell adoptivförälder.

Med tvångsadoption ska i detta arbete förstås adoption som sker mot en förälders vilja, oavsett om föräldern är barnets vårdnadshavare eller inte. Det innebär även att styvbarnsadoptioner där den icke vårdnadshavande föräldern motsätter sig adoptionen klassificeras som tvångsadoption i denna framställning. Med anledning av att en vårdnadsöverflyttning i teorin öppnar upp möjligheten att genomföra en tvångsadoption kommer även vårdnadsöverflyttningar och familjehem att beröras. Med familjehem ska förstås ett privat hem där en familj tar emot ett barn för stadigvarande fostran och vård på uppdrag av socialnämnden.²⁵

²¹ Socialstyrelsen 2008, s. 136; SOU 2009:61, s. 83.

²² Art. 1 Barnkonventionen; 9 kap. 1 § FB.

²³ Singer 2000, s. 42f.; SOU 2007:3, s. 67.

²⁴ 1 kap. 1 § ÄktB; 1 § SamboL.

²⁵ Se exempelvis Socialstyrelsen 2014 II, s. 19.

1.6 Forskningsläge

Det finns relativt omfattande doktrin och förarbeten att tillgå kring adoptionsinstitutet. Mycket av den doktrin som finns på området är emellertid förhållandevis gammal, då inga större lagändringar skett de senaste femton åren. Doktrinen klargör tillsammans med förarbeten och lagtext exempelvis institutets ändamål och hur gällande rätt ser ut. Det finns emellertid betydligt mindre material som behandlar vilka intressen som ligger till grund för institutet och hur dessa förhåller sig till varandra. Främst förarbeten, men även en mindre mängd doktrin, erbjuder svar på vilka intressen som ligger bakom gällande rätt. Ingenting uttrycks dock i klartext, utan dessa intressen anses istället till stor del vara implicita. En mindre mängd praxis bidrar även till att bringa klarhet i hur dessa intressen förhåller sig till varandra. Vad avser tvångsadoption finns mycket lite skrivet på området och en omfattande praxis lyser med sin frånvaro. Den doktrin som finns på området är vidare huvudsakligen av beskrivande karaktär. Problematiserande kring tvångsadoption kan därför främst återfinnas i förarbeten då institutet utretts.

1.7 Disposition

Framställningen är indelad i sex delar. I kapitel 2 kommer en historisk bakgrund av adoptionsinstitutet presenteras, medan den för institutet viktiga principen om barnets bästa behandlas i kapitel 3. I det fjärde kapitlet redogörs för gällande rätt och de motiv som ligger till grund för adoptionsinstitutet. I detta kapitel kommer de krav som ställs på vem som får adoptera och adopteras, samt vad dessa krav innebär, att klargöras.

Kapitel 5 kommer behandla de konflikterande intressen som finns vid en tvångsadoption, medan det sjätte kapitlet behandlar adoption utan föräldrars samtycke. Både tvångsadoption då endast en förälder är vårdnadshavare, tvångsadoption efter vårdnadsöverflyttning och tvångsadoption utan vårdnadshavande förälders samtycke kommer utredas. I kapitlet kommer även rätten till respekt för privat- och familjelivet att behandlas, då detta är en grundläggande rättighet som en tvångsadoption innebär ett avsteg från. Framställningen avslutas med en diskuterande del där gällande rätts ändamålsenlighet granskas. De avvägningar som gjorts vid utformning av gällande rätt och dess tillämpning kommer därför studeras med bakgrund av de intressen som institutet har för avsikt att uppfylla.

2 Historisk tillbakablick

Under lång tid har familjer tagit sig an andras barn och uppfostrat dessa som om de vore deras egna. I Sverige har det exempelvis funnits inrättningar besläktade med adoptionsinstitutet ända sedan de äldsta landskapslagarna inrättades.²⁶ I början av 1900-talet var adoptionsinstitutet emellertid fortfarande främmande i nationell rätt. Talan väcktes därför om huruvida adoption borde möjliggöras och en utredning initierades.²⁷ Lagstiftaren gjorde då bedömningen att möjligheten till adoption inte kunde anses kränka några värdefulla intressen. Däremot bedömdes institutet kunna bidra till att levnadsvillkoren för fattiga barn och barn födda utom äktenskapet kunde förbättras, och att adoption följaktligen skulle kunna bidra till att avhjälpa sociala missförhållanden i landet.²⁸ Adoption var således främst önskvärd när det gällde adoption av barn, för att på så vis kunna bereda de barn som saknade goda vårdnadshavare uppfostran och vård.²⁹ Trots att adoption ansågs ge positiva effekter på samhällsliga problem var följaktligen lagstiftarens främsta målsättning med institutet att skapa trygga uppväxtförhållanden för adoptivbarn.³⁰ Med denna bakgrund bedömdes det nödvändigt att regler kring adoption och dess rättsverkningar infördes i svensk rätt. Detta resulterade i att Sveriges första adoptionslag trädde i kraft 1917.³¹

Adoptionsinstitutet gjorde det möjligt för adoptanten att uppta ett adoptivbarn så som sitt eget. Rätten att adoptera tillkom emellertid inte den som hade egna barn om inte synnerliga skäl talade för det. Anledningen till detta var att det ansågs utgöra ett ingrepp i en bröstarvinges rättsliga ställning.³² Det rättsförhållande som uppstod mellan adoptant och adoptivbarn var huvudsakligen likvärdigt det förhållande som förelåg mellan biologiska föräldrar och barn. Adoptivbarnet behöll dock sin rättsliga relation till den biologiska släkten, varför inget familjerättsligt förhållande uppstod mellan barnet och adoptantens släkt. Bakgrunden till detta var att lagstiftaren varken ansåg det eftersträvänsvärt eller möjligt att förutse konsekvenserna av att till fullo jämställa biologiska och adopterade barn i lagens mening. Denna form av adoption kallas för svag adoption.³³

²⁶ LB II, s. 30ff.; Sverne Arvill och Svensson 2008, s. 19.

²⁷ LB II, s. 32; LU 1917:29, s. 33f.; NJA II 1917 s. 472.

²⁸ Bet. LU 1908:19, s. 7; LB II, s. 32f.

²⁹ LB II, s. 43.

³⁰ Singer 2012, s. 59f.

³¹ Lagen (1917:378) om adoption; LB II, s. 32f.

³² LB II, s. 29 och 38.

³³ LB II, s. 29 och 50f.; Singer 2000, s. 241; Saldeen 2013, s. 144.

En svag adoption innebar vidare att barnets biologiska föräldrar hade en kvarstående skyldighet att ansvara för barnets underhåll, om adoptivföräldrarna saknade denna möjlighet. Barnet var å sin sida underhållsskyldigt gentemot både sina biologiska föräldrar och adoptivföräldrarna. Ett adoptivbarn hade även arvsrätt efter adoptivföräldrarna under förutsättning att adoptanternas bröstarvingars laglott inte inskränktes, samt rätt till arv efter den biologiska släkten. Däremot saknade adoptivbarn arvsrätt efter adoptanternas släktingar, då de saknade ett familjerättsligt band.³⁴ Det fanns även möjlighet att häva en svag adoption. Trots att det ansågs mest ändamålsenligt att en adoption skulle vara absolut, gjorde lagstiftaren bedömningen att det fanns goda grunder till att en hävning ändå skulle kunna ske.³⁵

År 1949 överfördes reglerna om adoption till föräldrabalken. Detta var en formell bearbetning av gällande rätt med syfte att ge bestämmelser avseende barn- och föräldrarätt ett mer systematiserat forum. 1917 års lags bestämmelser överfördes således i princip oförändrade.³⁶ Då reglerna några år senare sågs över konstaterades att adoptionsinstitutet använts flitigt sedan dess inrättande. Majoriteten av de adoptioner som skett syftade i praktiken även till att adoptivbarnet skulle stanna i adoptivfamiljen permanent. De rättsverkningar som de svaga adoptionerna innebar korresponderade emellertid inte med ett sådant permanent familjeförhållande.³⁷ En reform av adoptionsinstitutet skedde därför 1958. Reformen innebar att ett adoptivbarn fick samma rättsliga ställning som adoptantens biologiska barn, både i förhållande till adoptanten själv och till dennes släkt. Vidare resulterade reformen i att alla familjerättsliga rätt- och skyldigheter mellan barnet och den biologiska släkten skars av.³⁸

Ändringarna motiverades bland annat av att ett adoptivbarn skulle få växa upp med samma förutsättningar som andra barn och att det därför var olämpligt att ett rättsligt band kvarstod mellan barnet och den biologiska släkten.³⁹ Denna form av adoption, då ett adoptivbarn får samma rättsliga ställning som ett biologiskt barn, kallas för stark adoption.⁴⁰ Trots att 1958 års reform innebar att adoptivbarn i stort sett fick samma rättsliga ställning som biologiska barn fanns dock möjligheten att häva en adoption kvar. Vid

³⁴ LB II, s. 57-67.

³⁵ LB II, s. 67ff.; NJA II 1917 s. 473.

³⁶ Se Föräldrabalk (1949:381); Prop. 1949:93, s. 55 och 94f.

³⁷ SOU 1954:6, s. 165; Prop. 1958 A:144, s. 109; Singer 2000, s. 241f.

³⁸ Se lag (1958:638) om införande av nya ärvdabalken och lag (1958:640) om ändring i föräldrabalken; Prop. 1958 A:144, s. 1f.

³⁹ SOU 1954:6, s. 99.

⁴⁰ Singer 2000, s. 243ff.

reformen inskränktes denna rätt emellertid något, vilket innebar att det blev svårare att få en adoption upphävd än det tidigare varit.⁴¹

Tanken om att adoptivbarn skulle åtnjuta samma rättsliga ställning som andra barn har sedan reformen 1958 präglat rättsutvecklingen. Vid nästa översyn av adoptionsreglerna i början av 1970-talet ansågs följaktligen en möjlighet att häva en adoption inte längre korrespondera med den uppfattning som rådde kring institutet. Dessutom kunde ett upphävande av en adoption resultera i att ett barn kunde stå utan vare sig de biologiska föräldrarnas eller före detta adoptivföräldrarnas omvårdnad. Det faktum att internationella adoptioner ökade i landet bidrog även till att möjligheten att häva adoptioner ansågs ohållbar. Med bakgrund av detta slopades även hävningsmöjligheten.⁴² Vid omarbetningen av adoptionsreglerna på 1970-talet gjordes även reglerna om stark adoption gällande för alla adoptioner. Detta motiverades bland annat av att reglerna kring svag adoption, som vid tidpunkten fortfarande var tillämpliga på ett stort antal adoptioner, reflekterade en omodern syn på adoptionsinstitutet.⁴³ Rättsutvecklingen har således gått i riktningen mot att adoptivbarn fått en juridiskt säkrare och starkare position än vad 1917 års lag erbjöd.⁴⁴

Vid sekelskiftet moderniserades lagstiftningen ytterligare. En utredning inleddes då rörande huruvida rätten att adoptera även skulle tillkomma homosexuella registrerade partners.⁴⁵ Dåvarande lagstiftning uppställde inget uttryckligt hinder mot att ensamstående homosexuella individer skulle få adoptera. I praktiken fick emellertid i princip inte öppet homosexuella personer medgiva för adoption.⁴⁶ Lagstiftaren menade att regleringen som utgångspunkt torde vara jämbördig mellan gifta och registrerade partners. Så länge de registrerade parterna kunde tillgodose adoptivbarnets bästa, ansågs därför inga hinder finnas mot att dessa skulle få adoptera.⁴⁷ Det avgörande ansågs följaktligen vara att ett barn skulle få växa upp i en kärleksfull miljö där barnets behov stod i centrum, och inte vilket eller vilka kön föräldrarna hade.⁴⁸ Detta medförde att lagstiftaren lade fram ett lagförslag om att registrerade partners skulle kunna prövas som adoptivföräldrar. Trots kritik röstades förslaget igenom, varför adoptionsinstitutet även kom att öppnas upp för homosexuella.⁴⁹

⁴¹ Prop. 1958 A:144, s. 219ff.; Singer 2000, s. 246.

⁴² Prop. 1970:186, s. 1, 26 samt 45f.; Ds Ju 1970:5, s 44f.; Singer 2000, s. 246f.

⁴³ Prop. 1970:186, s. 42; Singer 2000, s. 248f.

⁴⁴ Ryrstedt 2002, s. 571.

⁴⁵ Se SOU 2001:10.

⁴⁶ SOU 2001:10, s. 121.

⁴⁷ Prop. 2001/02:123, s. 18ff.

⁴⁸ SOU 2001:10, s. 320.

⁴⁹ Prop. 2001/02:123, s. 18; 2001/02:LU27, s. 21ff.

3 Principen om barnets bästa

En avsikt med adoptionsinstitutet är att ett rättsligt förhållande mellan adoptivbarnet och adoptanterna ska tillskapas.⁵⁰ Institutet inrättades med intentionen att färre barn i landet skulle tvingas växa upp under dåliga förhållanden och än idag är syftet att ett adoptivbarn ska få växa upp i ett tryggt hem. Under mitten av 1900-talet började emellertid samhället även betrakta adoptionsinstitutet som en möjlighet för barnlösa att bli föräldrar.⁵¹ För att en adoption ska få äga rum krävs dock att domstolen bedömer detta lämpligt, vilket endast får göras om adoptionen är till fördel för barnet. För att en adoption ska anses lämplig krävs även att sökanden har för avsikt att uppfostra barnet, har uppfostrat det eller att det finns särskild anledning till adoptionen med hänsyn till det personliga förhållandet mellan den potentiella adoptanten och barnet.⁵²

Utöver kravet på att adoptionen ska vara till fördel för barnet, och således i enlighet med barnets bästa, finns inga andra ändamålsbestämmelser för institutet.⁵³ Trots det finns inte någon allmängiltig definition av vad som faktiskt ska förstås med barnets bästa, utan detta varierar exempelvis beroende av vilka kulturella och moraliska värderingar som präglar det samhälle ett barn lever i.⁵⁴ För att fastställa principens innebörd i Sverige får således vägledning sökas i de svenska rättskällorna. I detta sammanhang är det även av värde att granska Barnkonventionen. Konventionen ratificerades av Sverige år 1990, vilket innebär att Sverige åtagit sig att följa dess bestämmelser under folkrättsligt ansvar.⁵⁵ 2016 föreslogs vidare att Barnkonventionen ska inkorporeras i svensk rätt och bli tillämplig som lag.⁵⁶

Principen om barnets bästa utgör tillsammans med principerna om icke-diskriminering, barnets rätt till liv och utveckling samt barnets rätt att komma till tals Barnkonventionens grundpelare.⁵⁷ Då barnets bästa fastställs är det av vikt att Barnkonventionen ses som en helhet och att hänsyn även tas till konventionens tre andra grundpelare.⁵⁸ Detta beror dels på att vad som ska anses vara barnets bästa förändras i takt med samhällsutvecklingen, dels att

⁵⁰ Singer 2000, s. 258; Prop. 2001/02:123, s. 12; SOU 2009:61, s. 65; Saldeen 2013, s. 144.

⁵¹ Singer 2012, s. 59f.; Socialstyrelsen 2014, s. 17.

⁵² 4 kap. 6 § 1 st. FB; Prop. 1980/81:112, s. 6.

⁵³ Ds 2001:53, s. 24.

⁵⁴ Schiratzki 2005, s. 52f.; Singer 2012, s. 34.

⁵⁵ SÖ 1990:20; SOU 2009:61, s. 69.

⁵⁶ SOU 2016:19, s. 19.

⁵⁷ Art. 2, 3, 6 samt 12 Barnkonventionen; Prop. 2001/02:123, s. 17; Hodgkin och Newell 2007, s. 35; SOU 2009:61, s. 70 och 92.

⁵⁸ Prop. 2001/02:123, s. 18; Hodgkin och Newell 2007, s. 37.

ett barns situation är individuell och måste bedömas med bakgrund av dessa specifika förhållanden. Barnet måste exempelvis därför ges möjlighet att få komma till tals för att ge sin syn på saken, samtidigt som bedömningen av barnets bästa ska stödjas av erfarenheter och kunskap.⁵⁹ Som huvudregel uppställer konventionen inte något krav på att principen ska vara avgörande vid åtgärder rörande barn. Däremot krävs att principen ska vara ett tungt vägande intresse.⁶⁰ Vid adoption har emellertid varje stat där adoption sker att iaktta och *säkerställa* att barnets bästa beaktas. Detta är en betydligt mer långtgående skyldighet.⁶¹ Andra intressen, så som exempelvis politiska eller ekonomiska, får därför inte värderas högre än den om barnets bästa.⁶²

Barnkonventionens bestämmelse om adoption speglas till fullo av 4 kap. FB, vilket innebär att principen om barnets bästa även är ett överordnat intresse enligt svensk rätt.⁶³ Principen har följaktligen absolut prioritet. Inget annat intresse får således tillmätas större betydelse än barnets bästa vid adoption.⁶⁴ Intressesets vikt i svensk rätt torde huvudsakligen ha sin grund i de tankegångar som ligger bakom principen, vilka innebär att barn har samma människovärde som vuxna men att de är sårbara och följaktligen behöver skyddas.⁶⁵

Då principen om barnets bästa saknar definition ska den istället ses som en rättslig målsättning att ett barns behov och intressen tillgodoses vid åtgärder rörande barnet. Vad som är bäst för barnet måste således avgöras i varje enskilt fall. Trots att innebörden av barnets bästa bestäms från situation till situation finns det vissa behov som bör betraktas som grundläggande. Detta gäller exempelvis barns behov av skydd, omvårdnad och ett stabilt och varaktigt förhållande till föräldrarna.⁶⁶ Vad gäller att barnets intresse ska beaktas innebär det att barnets egen uppfattning av situationen ska vägas in vid bedömningen av vad som är bäst för barnet i fråga.⁶⁷ Barnets bästa ska således fastställas dels utifrån ett objektiva perspektiv, dels ett subjektivt perspektiv. Genom att applicera det objektiva perspektivet på den enskilda situationen betraktas exempelvis forskning och erfarenhet på området, medan det subjektiva perspektivet syftar till att inkludera det enskilda barnets uppfattning, önskemål och synpunkter i bedömningen.⁶⁸

⁵⁹ Prop. 1997/98:182, s. 13; Prop. 2001/02:123, s. 18; SOU 2009:61, s. 93.

⁶⁰ SOU 2009:61, s. 92.

⁶¹ Art. 21 Barnkonventionen; SOU 2009:61, s. 70.

⁶² SOU 2009:61, s. 93.

⁶³ Ewerlöf, Sverne och Singer 2004, s. 167; Singer 2012, s. 60.

⁶⁴ Art. 21 Barnkonventionen; Prop. 2003/04:131, s. 24; Socialstyrelsen 2008, s. 19.

⁶⁵ Prop. 1997/98:182, s. 13.

⁶⁶ Singer 2012, s. 26f. och 34.

⁶⁷ Mattsson 2006, s. 86ff.; Singer 2012, s. 35.

⁶⁸ SOU 1997:116, s. 134; Schiratzki 2014, s. 32.

För att avgöra vad som rent faktiskt är barnets bästa i en situation ska vidare ett barnperspektiv användas. Barnperspektivet tar sikte på att barnets integritet och fulla människovärde ska värnas och respekteras vid beslutsfattandet. Förenklat uttryckt kan sägas att beslutsfattaren ska se på situationen utifrån barnets synvinkel och på så vis försöka förstå hur barnet uppfattar den aktuella situationen. Detta kräver att beslutsfattaren är empatisk, kan identifiera sig med barnet och leva sig in i dess situation. Barnet sätts således i fokus vid appliceringen av ett barnperspektiv. Det är emellertid ingen nödvändighet att det slutgiltiga beslutet är i enlighet med barnets åsikt. Beslutsfattaren har, utöver att se på situationen utifrån ett barns perspektiv, även att utvärdera vilka följder olika alternativ genererar och därigenom med stöd av dennes kunskap och erfarenhet fatta ett beslut som denne bedömer vara i enlighet med barnets bästa.⁶⁹

Det faktum att det saknas en allmängiltig definition av vad som ska förstås med barnets bästa kan anses ha både positiva och negativa effekter. Frånvaron av en tydlig definition innebär exempelvis att betydelsen av principen kan fastställas i praxis. Detta gör att intresset blir flexibelt, kan förändras i takt med samhällsutvecklingen och anpassas efter varje barns situation. Däremot innebär avsaknaden av en definition även att det blir oklart vad som ska falla in i begreppet barnets bästa, vilket i sin tur kan leda till en spretig och oklar praxis. Bristen på en definition innebär följaktligen att det är svårt att förutse hur begreppet kommer att tolkas. Ur ett rättssäkerhetsperspektiv är detta naturligtvis problematiskt.⁷⁰

⁶⁹ SOU 1997:116, s. 138f.; Prop. 2005/06:99, s. 39; SOU 2009:61, s. 94.

⁷⁰ Schiratzki 2005, s. 53; Ryrstedt 2002, s. 573.

4 Gällande rätt och bakomliggande motiv

4.1 Kravet på adoptantens ålder

4.1.1 Gällande rätt

Möjligheten att adoptera i Sverige tillkommer som huvudregel den som är 25 år eller äldre. I undantagsfall kan emellertid en adoptant vara mellan 18 och 25 år gammal. Så är exempelvis fallet om adoptionen avser en makes barn eller adoptivbarn, alternativt ett eget barn.⁷¹ Om en biologisk förälder adopterat bort sitt barn, men sedan vill adoptera tillbaka detta, utgör det således inget hinder om föräldern ännu inte fyllt 25 år.⁷² En adoption kan även i undantagsfall genomföras om adoptanten är under 25 år om synnerliga skäl föreligger.⁷³ Så var exempelvis fallet i ett rättsfall från 1991 då maken ännu inte hunnit fylla 25 år. Maken var i förevarande fall släkt med adoptivbarnet och båda makarna hade tagit en aktiv roll i omvårdnaden och försörjningen av barnet.⁷⁴ I förarbetena framkommer även att synnerliga skäl bör föreligga då makar i tidig ålder vet att de inte kommer kunna få barn på biologisk väg, eller då det rör adoption av barn till en närstående avliden släkting.⁷⁵ Det bör dock uppmärksammas att det tillhör ovanligheterna att undantagen aktualiseras i praktiken.⁷⁶

Någon övre åldersgräns för adoptanter finns inte uttryckt i lagtext. Trots att en fast övre åldersgräns inte ansetts nödvändig är en adoptants ålder en viktig faktor vid domstolens lämplighetsbedömning av adoptionen. En adoptants ålder vägs således in vid helhetsbedömningen av vad som utgör barnets bästa och huruvida adoptionen är lämplig.⁷⁷

4.1.2 Hur kravet på åldersgränsen motiveras

Då 1917 års lag inrättades framhöll lagstiftaren att det ansågs olämpligt att adoption kunde ske om det fortfarande fanns möjlighet att få barn på naturlig väg. Detta motiverades bland annat av att en adoption försämrade en framtida bröstarvinges rättsliga ställning. Det bedömdes följaktligen opassande att

⁷¹ 4 kap. 1 § FB.

⁷² Kutteneuler, Karnov bokverk 2014/2015, s. 445, not. 103.

⁷³ 4 kap. 1 § 2 men. FB.

⁷⁴ NJA 1991 s. 21.

⁷⁵ Prop. 1970:186, s. 50f.

⁷⁶ Singer 2012, s. 60.

⁷⁷ Singer 2000, s. 270; SOU 2009:61, s. 130.

eventuella framtida biologiska barns intressen skulle komma att stå i konflikt med adoptivbarnets. Lagstiftaren ansåg det emellertid inte önskvärt att åldersgränsen sattes för högt, då det tidigt kunde stå klart att det saknades möjlighet att få biologiska barn. En hög åldersgräns ansågs även kunna hindra adoption av egna barn födda utom äktenskap. Med bakgrund av detta beslutades att åldersgränsen för adoption skulle sättas till 25 års ålder.⁷⁸

Först då 1917 års lags bestämmelser överfördes till FB möjliggjordes avsteg från denna åldersgräns.⁷⁹ Åldersgränsen diskuterades även då adoptionsinstitutet sågs över i början av 1970-talet. Den höga åldersgränsen ansågs exempelvis ibland hindra en i övrigt lämplig adoption och garanterade inte den eftersträvarvärda mognaden hos adoptanten. Det diskuterades därför huruvida åldersgränsen borde sänkas från 25 års ålder till dåtidens myndighetsålder 20 år. Vid tiden var Sverige bunden av 1967 års konvention om adoption. Denna uppställde krav på att adoptanten skulle vara åtminstone 21 år gammal, varför 25-årsgränsen behölls. Istället gjordes fler undantag från huvudregeln möjliga. Den som blivit myndig gavs då möjlighet att adoptera om synnerliga skäl förelåg, adoptera tillbaka ett eget barn som tidigare blivit bortadopterat eller adoptera en makes barn.⁸⁰

Frågan om åldersgränsen togs även upp då adoptionsinstitutet sågs över på 1980-talet. Inget förslag om sänkning av åldersgränsen lades dock fram, då det inte ansågs ha framkommit några nya omständigheter som motiverade detta.⁸¹ 1967 års konvention frånträdde emellertid 2003, varför en sänkning av åldersgränsen inte längre hindras av någon internationell förpliktelse.⁸² I den senaste översynen av adoptionsreglerna konstaterades likväl att en sänkning av åldersgränsen inte är önskvärd, bland annat med hänsyn till att adoption kräver särskilt stor mognad hos adoptivföräldrar. En adoption kan dessutom innebära en stor känslomässig förlust för barnet, då barnet övergivits och lämnats bort av de biologiska föräldrarna. Detta kan ge upphov till att ett adoptivbarn kan komma att ha ett särskilt stort behov av omsorg och omvårdnad för att kompensera för denna förlust. En adoptivförälder har således ett stort ansvar att skapa en trygg och stabil miljö för barnet, vilket fordrar stor mognad hos adoptivföräldern.⁸³ De undantag från åldersgränsen som idag görs möjliga enligt gällande rätt bedömdes dock även i fortsättningen som lämpliga.⁸⁴

⁷⁸ LB II, s. 38.

⁷⁹ Bet. 1LU 1949:34, s. 12; SOU 2009:61, s. 123.

⁸⁰ Art. 7.1 1967 års konvention; Ds Ju 1970:5, s. 60f.; Prop. 1970:186, s. 37ff. och 50f.; Singer 2000, s. 268f.

⁸¹ SOU 1989:100, s. 160f.

⁸² SOU 2009:61, s. 70f. och 125ff.

⁸³ SOU 2001:10, s. 16; SOU 2009:61, s. 17.

⁸⁴ SOU 2009:61, s. 17.

Vad gäller den övre åldersgränsen har inga längre resonemang förts i lagstiftningssammanhang. Huruvida en övre åldersgräns bör införas diskuterades emellertid i slutet av 2000-talet. Lagstiftaren menade dock att en sådan åldersgräns är överflödigt då majoriteten av nationella adoptioner är styvbarnsadoptioner och adoptanten och barnet i dessa fall redan har en nära anknytning.⁸⁵ Trots att en övre åldersgräns inte uttryckligen återges i lagen får dock en adoptants ålder stor betydelse vid lämplighetsbedömningen.⁸⁶ I praxis framkommer exempelvis att medgivande för adoption generellt sett inte bör meddelas personer över 45 års ålder. Undantag kan dock göras om den potentiella adoptanten har en social situation och personlig lämplighet som kompenserar för en högre ålder.⁸⁷

I samband med att internationella adoptioner sågs över uttalade lagstiftaren även att en potentiell adoptant inte bör vara äldre än 42 år då en ansökan om adoption görs. Med bakgrund av handläggningstider borde detta i praktiken innebära att adoptanten är cirka 45 år när barnet anländer.⁸⁸ I ett rättsfall från 2007 avslogs exempelvis ett par ansökan om adoption på den grund att de var 49 år gamla, trots att de önskade adoptera ett lite äldre barn.⁸⁹ Anledningen till att äldre individer som utgångspunkt inte bör ges tillstånd till adoption är bland annat att en hög ålder innebär ökad risk för allvarliga sjukdomar, mindre ork och mindre flexibilitet. Detta är faktorer som kan innebära att adoptanterna inte har möjlighet att vara goda föräldrar fram tills barnet är vuxet.⁹⁰ Trots att dessa uttalanden avser internationella adoptioner kan ställningstagandena vara vägledande även vid nationell adoption.⁹¹ I detta sammanhang måste dock framhållas att i de fall ett barn vistats länge hos de som önskar adoptera barnet, torde adoptanternas ålder få mindre betydelse vid lämplighetsbedömningen. Så är exempelvis fallet då det rör sig om styvbarnsadoptioner, alternativt adoption av fosterbarn. Istället för att sätta en definitiv åldersgräns har det därför bedömts lämpligare att adoptantens ålderslämplighet bedöms utifrån situation till situation.⁹²

⁸⁵ SOU 2009:61, s. 130.

⁸⁶ Singer 2000, s. 270; SOU 2009:61, s. 130.

⁸⁷ RÅ 1995 ref. 67.

⁸⁸ Prop. 2003/04:131, s. 60.

⁸⁹ RÅ 2007 ref. 74.

⁹⁰ SOU 2003:49, s. 230; Prop. 2003/04:131, s. 61.

⁹¹ Wallin och Vängby, (1 jan 2015), Zeteokommentaren till 4 kap. 6 § FB.

⁹² Singer 2000, s. 270.

4.2 Civilstatusens betydelse vid adoption

4.2.1 Gällande rätt

En annan avgörande faktor för möjligheten att anta ett adoptivbarn är vilken civilstatus potentiella adoptanter har. En ensamstående individ har alltid rätt att anta ett adoptivbarn under förutsättning att domstolen bedömer att adoptionen är i enlighet med barnets bästa.⁹³ Möjligheten att anta adoptivbarn gemensamt tillkommer emellertid endast gifta par. Som huvudregel får makar följaktligen endast anta ett adoptivbarn under förutsättning att detta sker gemensamt. Ena maken kan dock ensamt adoptera ett barn om den andre maken lider av en allvarlig psykisk störning eller befinner sig på okänd ort.⁹⁴ Som allvarlig psykisk störning ska förstås tillstånd av psykotisk karaktär, psykisk funktionsnedsättning av allvarlig art (exempelvis demens), kraftig depression med suicidrisk och personlighetsstörningar.⁹⁵ För att undantaget ska kunna tillämpas bör den psykiska störningen innebära att maken är förhindrad att på ett rationellt sätt avgöra vad ett samtycke till adoption får för konsekvenser.⁹⁶

En make kan även ensam adoptera den andre makens barn eller adoptivbarn genom en styvbarnsadoption, eller adoptera tillbaka ett eget barn som tidigare lämnats bort för adoption. För att adoption av eget barn eller en styvbarnsadoption ska kunna äga rum krävs dock att den andre maken samtycker.⁹⁷ Oavsett om det är en ensamstående individ eller makar som önskar adoptera krävs att adoptionen är till fördel för barnet. Inga särskilda krav bör aktualiseras då ensamstående önskar adoptera, men i praktiken ställs oftast högre krav på dessa individer. Detta beror på att en ensam adoptant själv har att tillgodose att adoptivbarnets behov sörjes för, medan makar har att gemensamt göra det.⁹⁸

Precis som på många andra rättsområden skiljer sig emellertid reglerna åt för gifta och sambor.⁹⁹ Möjligheten att adoptera gemensamt tillkommer således inte sambor enligt gällande rätt.¹⁰⁰ En sambo saknar även möjlighet att adoptera sin partners barn genom en styvbarnsadoption och på så vis få

⁹³ 4 kap. 1 § 1 men. FB; 4 kap. 6 § FB.

⁹⁴ 4 kap. 3 § 1-2 men. FB.

⁹⁵ Prop. 1990/91:58, s. 86; Prop. 1990/91:194, s. 39f.; SOU 2009:61, s. 148.

⁹⁶ SOU 2009:61, s. 148.

⁹⁷ 4 kap. 3 § 3 men. FB; Kutteneuler 2014, lagkommentar till 4 kap. 3 § FB.

⁹⁸ SOU 2001:10, s. 117f.

⁹⁹ Exempelvis stadgas i 3 kap. 1 § ÄB att makar ärver varandra. En sådan arvsrätt tillkommer emellertid inte sambor. Även vid faderskapsfastställelse gäller olika regler beroende på om föräldrarna är gifta eller sammanboende, se 1 kap. 1 samt 3 § FB.

¹⁰⁰ 4 kap. 4 § FB.

samma rättsliga ställning som partnern i förhållande till barnet.¹⁰¹ Lagen utesluter emellertid inte möjligheten för en sambo att i vissa situationer adoptera ett barn ensamt.¹⁰² I sådana situationer har domstolen i vanlig ordning att avgöra huruvida en sådan adoption är lämplig eller inte.¹⁰³

4.2.2 Hur olika regler beroende av civilstatus motiveras

Då adoptionsinstitutet inrättades framhöll lagstiftaren att det skulle kunna anses motiverat att möjligheten till adoption endast skulle tillkomma makar med bakgrund av att ambitionen var att skapa ett barn- och föräldraförhållande. Det betonades emellertid även att det inte var ovanligt att ensamstående män och kvinnor ville anta ett adoptivbarn och att de hade goda skäl för det. På grund av detta ansågs det inte lämpligt att avskära denna möjlighet.¹⁰⁴ Vad gäller makars möjlighet till adoption konstaterades att det vore olämpligt om en make ensam skulle kunna anta ett adoptivbarn, då avsikten med adoption var att skapa ett familjerättsförhållande. Det gjordes dock möjligt för en make att ensam adoptera den andre makens barn genom en styvbarnsadoption. Även då ena maken vistades på okänd plats eller led av sinnessjukdom, alternativt sinnesslöhet, gavs den andre maken möjlighet att ensam anta ett adoptivbarn. Detta med anledning av att det ansågs orimligt att sådana omständigheter skulle förta en makes rätt att anta adoptivbarn. En make som inte kunde delta i adoptionen fick dock inte något rättsförhållande till det adopterade barnet.¹⁰⁵

Lika självklart som lagstiftaren vid tidpunkten ansåg det var att makar skulle få adoptera tillsammans, lika självklart var det att ogifta personer i ett förhållande inte skulle ges möjlighet till detsamma. Detta motiverades av att en sådan reglering skulle inneburi att institutets syfte inte uppfyllts. Vidare ansågs en gemensam adoption av ogifta par ge upphov till andra svårigheter, exempelvis gällande fördelningen av föräldramakten.¹⁰⁶ I detta sammanhang är det viktigt att hålla i minnet att samboskap i början av 1900-talet ansågs syndfullt och icke önskvärt i samhället.¹⁰⁷ Idag är emellertid samboskapet, precis som äktenskapet, en accepterad och etablerad samlevnadsform som i stort sett betraktas som jämbördig äktenskapet i samhället. Cirka en tredjedel av alla samlevande par i Sverige lever idag i samboskap.¹⁰⁸ Så som gällande

¹⁰¹ Kutenkeuler 2014, lagkommentar till 4 kap. 3 § FB.

¹⁰² SOU 2009:61, s. 110.

¹⁰³ Kutenkeuler 2014, lagkommentar till 4 kap. 3 § FB.

¹⁰⁴ LB II, s. 37.

¹⁰⁵ LB II, s. 40ff.

¹⁰⁶ LB II, s. 42.

¹⁰⁷ Radiointervju i Sveriges Radio P1 med historikern Margareta Matović.

¹⁰⁸ Agell och Brattström 2011, s. 18; Sörgjerd 2012, s. 698.

rätt är utformad innebär detta även att en stor andel av alla samlevande par inte har möjlighet att bli föräldrar gemensamt genom adoption.¹⁰⁹

Redan i slutet av 1980-talet diskuterades det i lagstiftningssammanhang huruvida möjligheten att adoptera gemensamt skulle öppnas upp även för sambor. Med bakgrund av att det skulle strida mot internationella åtaganden som Sverige hade vid tiden, försvåra internationella adoptioner, samt det faktum att gällande rätt inte ansågs utgöra några större olägenheter avsågs dock förslaget.¹¹⁰ Under 2000-talet uppmärksammades sambors möjlighet att adoptera likväl återigen. Exempelvis väcktes ett flertal motioner i riksdagen med anledning av detta.¹¹¹ Sambors möjlighet att adoptera gemensamt behandlades även i en utredning i slutet av 2000-talet. Under förutsättning att en sådan utvidgning av potentiella adoptanter var till barnets bästa bedömdes inget hinder mot en lagändring föreligga. Det framhölls dock att en ändring inte i första hand kan ske med beaktande av andra intressen, så som exempelvis ett pars längtan efter barn.¹¹²

Under utredningen lyftes emellertid även många skäl mot sambors möjlighet att adoptera gemensamt fram. Det anfördes exempelvis att statistik påvisade att samboförhållanden är mer instabila än äktenskap och att det är svårt att avgöra vem som faller in under begreppet sambo i lagens mening. Lagstiftaren menade dock att dessa skäl inte torde utgöra något hinder mot att sambor ges möjlighet att gemensamt prövas så som adoptivföräldrar, bland annat med hänvisning till att den högre separationskvoten beror på att många unga lever som sambo på prov en tid innan de gifter sig.¹¹³

Vidare konstaterades att det i enlighet med gällande rätt åligger domstolen att göra en ingående bedömning huruvida ett gift par är lämpliga som adoptanter. Stor vikt läggs då vid hur långvarig relationen varit och dess stabilitet. Lagstiftaren framhöll att ingenting hindrar att en sådan lämplighetsprövning kan genomföras avseende par som lever i ett samboförhållande.¹¹⁴ Inte heller den kritik som riktades mot att det var svårt att avgöra huruvida ett samboförhållande föreligger eller inte ansågs utgöra hinder mot en lagändring. Domstolarna gör redan denna form av bedömningar i andra sammanhang, varför det inte ansågs innebära några större problem. Lagstiftaren poängterade även att socialnämnderna både har möjlighet och kunskap att göra denna typ av bedömningar.¹¹⁵ Med bakgrund av detta lade

¹⁰⁹ 4 kap. 4 § FB.

¹¹⁰ SOU 1989:100, s. 159f.

¹¹¹ Se exempelvis motion 2005/06:L296, 2006/07:C201, 2006/07:C379 och 2007/08:C213.

¹¹² SOU 2009:61, s. 113.

¹¹³ SCB 1995, s. 28f.; SOU 2009:61, s. 113.

¹¹⁴ 4 kap. 6 § 1 st. FB; SOU 2009:61, s. 114.

¹¹⁵ SOU 2009:61, s. 114.

utredarna fram ett förslag om att sambor skulle ges samma möjlighet till adoption som gifta par.¹¹⁶ Utredningen har emellertid ännu inte lett fram till ett lagförslag.

4.3 Samtyckeskrav

4.3.1 Föräldrars samtycke till adoption

4.3.1.1 Gällande rätt

Ett barn får som huvudregel inte adopteras utan att de rättsliga föräldrarna samtyckt till adoptionen. Är barnet adopterat sedan tidigare är det således adoptivföräldrarna som ska samtycka till adoptionen. Om det är en styvbarnsadoption som tidigare skett är det både den biologiska föräldern och adoptanten som ska samtycka till adoption. Det finns även restriktioner för när ett giltigt samtycke kan lämnas. Med anledning av att en graviditet och förlossning innebär stora påfrestningar får en mor inte lämna sitt samtycke i direkt anslutning till barnets födelse. Först sedan hon återhämtat sig tillräckligt efter nedkomsten och kan fatta ett välunderbyggt beslut kan således ett giltigt samtycke lämnas. Detta borde varken ta längre eller kortare tid än sex veckor.¹¹⁷ De rättsliga föräldrarnas samtycke behöver dock inte riktas mot någon specifik adoptant. Istället kan det vara ett mer generellt samtycke till adoption.¹¹⁸

Det finns emellertid även situationer då barnets föräldrar inte behöver samtycka för att en adoption ska kunna beviljas. Så är fallet då ena eller båda barnets föräldrar lider av en allvarlig psykisk störning. Detsamma gäller om föräldrarna är utan del i vårdsnaden eller befinner sig på okänd ort. Om ingen som ska samtycka till adoptionen kan lämna samtycke, ska ett sådant istället inhämtas från en särskilt förordnad vårdnadshavare för barnet.¹¹⁹

4.3.1.2 Hur kravet på föräldars samtycke motiveras

Kravet på föräldrars samtycke vid adoption har funnits ända sedan adoptionsinstitutet inrättades. Detta beror på att en adoption av barn i högsta grad även ansågs påverka en förälders intressen och rättigheter.¹²⁰ I ett rättsfall från 2006 prövades exempelvis huruvida adoption av ett barn som tillkommit genom surrogatmödraskap skulle kunna adopteras av den

¹¹⁶ SOU 2009:61, s. 112.

¹¹⁷ 4 kap. 5 a § 1 st. FB; Prop. 1968:114, s. 16f.; Kutteneuler, Karnov bokverk 2014/2015, s. 446, not. 117.

¹¹⁸ Se NJA 1940 s. 690.

¹¹⁹ 4 kap. 5 a § 2 st. FB.

¹²⁰ LB II, s. 44ff.; Singer 2000, s. 276.

genetiska modern trots att barnets far, som var vårdnadshavare, inte samtyckte till adoptionen. Trots de speciella omständigheterna i fallet bedömdes samtyckeskravet från en vårdnadshavare vara en sådan grundläggande princip att adoption inte skulle kunna beviljas i brist på ett sådant samtycke.¹²¹

Undantag från kravet på föräldrarnas samtycke uppställdes dock redan vid inrättandet av institutet, bland annat då någon av föräldrarna vistades på okänd ort eller om någon utav dem var utan del i vårdnaden.¹²² Anledningen till att en icke vårdnadshavande förälder inte gavs en vetorätt är att det bedömdes olämpligt med hänsyn till att det finns risk för att en sådan förälder har liten kännedom om barnet och dess livssituation.¹²³ Lagstiftaren uttryckte dock även att en icke vårdnadshavande förälders inställning skulle beaktas och visas stor hänsyn, vilket gäller än idag.¹²⁴ I ett rättsfall från 1966 framkommer även hur viktigt det faktiskt är att föräldrarnas inställning inhämtas i ärendet. Ett adoptionsbeslut som vunnit laga kraft upphävdes då och återförvisades på grund av att de icke vårdnadshavande föräldrarna inte fått komma till tals.¹²⁵

En förälders samtycke till adoption är en ytterst viktig fråga, som ständigt har uppmärksamats sedan adoption möjliggjordes i svensk rätt.¹²⁶ Ett belysande exempel är exempelvis att det under 1960-talet framhölls att en moders samtycke inte får lämnas förrän hon återhämtat sig tillräckligt efter förlossningen.¹²⁷ I en utredning från 1989 framhölls även att en adoption inte heller borde kunna genomföras mot en icke vårdnadshavande förälders vilja. Lagstiftaren framhöll dock att det kan finnas situationer då kontakten mellan barn och förälder är så dålig att det är orimligt att förälderns inställning ska få avgörande betydelse för en potentiell adoption. Det föreslogs därför att även en icke vårdnadshavande förälder skulle samtycka till adoption. Brist på ett sådant samtycke skulle dock inte utgöra ett absolut hinder mot adoption, under förutsättning att adoptionen var till barnets bästa.¹²⁸ Förslaget ledde emellertid inte till lagstiftning. I början av 2000-talet diskuterades dock samma förslag igen med anledning av att det ansågs önskvärt att det skulle göras svårare att genomföra adoptioner mot en icke vårdnadshavande förälders vilja.¹²⁹ I den senaste utredningen på området ansågs emellertid inte

¹²¹ NJA 2006 s. 505.

¹²² LB II, s. 45f.

¹²³ NJA II 1917 s. 486.

¹²⁴ NJA II 1917 s. 486f.; NJA II 1950 s. 59f.; Ds 2001:53, s. 45; SOU 2009:61, s. 140.

¹²⁵ NJA 1966 s. 112.

¹²⁶ Singer 2000, s. 276.

¹²⁷ Se 4 kap. 5 a § 1 st. FB; Prop. 1968:114, s. 16f.; NJA II 1968 s. 814.

¹²⁸ SOU 1989:100, s. 166f.

¹²⁹ Ds 2001:53, s. 81-88.

en sådan lagändring önskvärd. Detta med bakgrund av att det bedömdes föreligga risk för att en sådan bestämmelse skulle kunna försvåra adoptioner som var i enlighet med barnets bästa.¹³⁰

4.3.2 Barnets samtycke till adoption

4.3.2.1 Gällande rätt

Enligt gällande rätt ska ett barn som fyllt 12 år som huvudregel samtycka till en adoption. Ett samtycke behövs emellertid inte om barnet är varaktigt förhindrat att lämna sitt samtycke på grund av en psykisk störning eller annat liknande förhållande. Är barnet under 16 år och det skulle innebära skada för barnet att bli tillfrågat behövs vidare inte barnets samtycke. Då inget undantag kan aktualiseras åligger det domstolen att försäkra sig om att samtycket stämmer överens med barnets faktiska vilja.¹³¹

Trots att inget samtycke behövs då barnet är under 12 år ska rätten även i dessa situationer ta hänsyn till barnets vilja. Hur stor vikt som faktiskt läggs vid yngre barns inställning till adoption är beroende av deras ålder och mognad.¹³² Det är socialnämndens uppgift att försöka utreda och klargöra barnets inställning, under förutsättning att det inte är olämpligt, samt redovisa denna för rätten.¹³³ Exempel på situationer där det anses olämpligt att klarlägga ett yngre barns inställning är då barnet inte har en egen uppfattning i saken på grund av dess ålder och mognad. Så är även fallet om ett lite äldre barn är labilt och känsligt, och dess inställning kan klargöras på annat vis än att barnet tillfrågas om hur det ställer sig till adoption.¹³⁴

4.3.2.2 Hur kravet på barns samtycke motiveras

Vid utformandet av 1917 års lag konstaterade lagstiftaren att en adoption förändrar ett barns personliga förhållanden avsevärt. Med anledning av detta bedömdes det orimligt att en adoption skulle kunna genomföras mot ett barns vilja, om barnet var så pass gammalt och moget att vikt borde läggas vid dess önskan. Lagstiftaren diskuterade dels att sätta åldersgränsen vid 15 års ålder, dels vid 12 års ålder. Efter viss tvekan valdes åldersgränsen 12 år på grund av de speciella förhållanden som adoption utgör. Den lägre åldersgränsen antogs därför tillvarata barns intressen bäst. Något undantag från kravet på samtycke bedömdes vid tidpunkten inte påkallat. Inte heller samtycke från yngre barn ansågs nödvändigt.¹³⁵

¹³⁰ SOU 2009:61, s. 141.

¹³¹ 4 kap. 5 § FB; Prop. 1994/95:224, s. 40.

¹³² 4 kap. 6 § 1 st. FB.

¹³³ 4 kap. 10 § 2 st. FB.

¹³⁴ Prop. 1994/95:224, s. 52.

¹³⁵ LB II, s. 43f.; Prop. 1917:33, s. 91 och 102.

Vid 1958 års reform infördes emellertid ett undantag från kravet på äldre barns samtycke. Om det antogs att ett barn under 16 års ålder allvarligt kunde ta skada av att tillfrågas angående adoption, gjordes det möjligt att inte inhämta dennes samtycke. Denna bestämmelse kallas för sextonårsregeln. Redan vid införandet fanns tveksamheter kring regleringen, varför det förutsattes att undantaget skulle tillämpas med största försiktighet.¹³⁶ I början av 1980-talet uppmärksammades även den problematik som ett i övrigt absolut krav på samtycke innebar. Ett barn med ett psykiskt handikapp har inte möjlighet att avge ett giltigt samtycke, varför dessa barn inte heller kunde adopteras. Detta resulterade i att ett undantag från kravet på samtycke av barn över 12 år infördes då ett barn led av psykisk sjukdom, hämmad förståndsutveckling eller psykisk abnormitet av annat slag.¹³⁷

Till följd av att Barnkonventionen ratificerades i Sverige gavs även barns rättigheter större uppmärksamhet i lagstiftningsammanhang. I mitten av 1990-talet utreddes således vilka rättigheter som bör tillkomma barn i adoptionsärenden.¹³⁸ Lagstiftaren konstaterade då att det är av största värde att reda ut vilken inställning ett barn har inför en adoption, då det är en mycket ingripande åtgärd i ett barns liv. Det ansågs därför inte längre tillräckligt att endast barn över 12 års ålder hade vetorätt, utan att även yngre barn skulle ha rätt att komma till tals i adoptionsärenden. Någon vetorätt bedömdes emellertid inte ändamålsenlig. Istället ansågs det lämpligt att domstolen vid lämplighetsbedömningen skulle beakta yngre barns vilja med bakgrund av deras ålder och mognad.¹³⁹

I samband med att yngre barns rättigheter granskades sågs även sextonårsregeln över. Bland annat barnombudsmannen ansåg att bestämmelsen borde tas bort. Lagstiftaren menade dock att det inte kunde uteslutas att situationer då ett äldre barn allvarligt kunde ta skada av att tillfrågas kunde föreligga. Regeln bedömdes därför som fortsatt nödvändig.¹⁴⁰ Då gällande rätt senast sågs över uttryckte emellertid lagstiftaren att det undantag som gör det möjligt att genomföra en adoption utan samtycke i de fall ett barn lider av en psykisk störning eller något liknande förhållande är ett fullt tillräckligt undantag. Det ansågs således inte längre önskvärt att en adoption kan äga rum utan att ett barn över 12 års ålder samtyckt, under förutsättning att barnet förstår vad det är detta samtycker till. Det föreslogs därför att sextonårsregeln ska slopas.¹⁴¹

¹³⁶ Prop. 1958 A:144, s. 218f.; Singer 2000, s. 274.

¹³⁷ Prop. 1980/81:112, s. 6f.

¹³⁸ Singer 2012, s. 31.

¹³⁹ Prop. 1994/95:224, s. 39.

¹⁴⁰ Prop. 1994/95:224, s. 40.

¹⁴¹ SOU 2009:61, s. 160f.

5 Intressen i konflikt vid tvångsadoption

5.1 Rätten att bli förälder

Generellt sett tycks det upplevas som en rätt att bli förälder i dagens samhälle. Detta beror troligtvis på en kollektiv förståelse för individers längtan efter barn.¹⁴² Som framkommit tidigare i framställningen har emellertid inte alla möjlighet att bli förälder tillsammans med sin partner genom adoption.¹⁴³ Vårt att poängtera är att en sådan reglering reflekterar de värderingar som finns i samhället om vilka som är önskvärda eller lämpade som föräldrar.¹⁴⁴

Staten har att säkerställa att barnets bästa beaktas vid adoption. Vid bestämmandet av vem som ska ges möjlighet att bli förälder genom institutets försorg ska därför principen om barnets bästa vara utgångspunkten. Det är således inte strävan efter likabehandling av vuxna och vuxnas önskemål som ska vara avgörande. Då principen om barnets bästa saknar definition är det emellertid svårt att fastställa dess innehåll.¹⁴⁵ Det innebär en risk för att andra intressen, även omedvetet, beaktas vid bestämmandet av barnets bästa. Så var exempelvis fallet då homosexuellas rätt att adoptera utreddes. Lagstiftaren konstaterade då att detta borde tillåtas, bland annat för att markera att sådan familjebildning accepterades. Resonemang kring vuxnas rätt till familjebildning och likabehandling av vuxna, möjligtvis omedvetet, styrde således lagstiftningen i detta sammanhang.¹⁴⁶

Visserligen bör det generellt sett ses som positivt att sträva efter likabehandling mellan individer. Då det rör barn är det emellertid orimligt att denna strävan ska ges större vikt än att barnets bästa tryggas.¹⁴⁷ Inget annat intresse får ges lika stor betydelse som barnets bästa vid adoption. Lagstiftaren har därför uttalat att vuxnas längtan efter barn får ge vika för ett potentiellt adoptivbarns behov av kompetenta föräldrar. Om det vid domstolens lämplighetsbedömning framkommer att de potentiella adoptanterna inte har tillräcklig kunskap eller insikt om adoptivbarn och deras

¹⁴² Singer 2009-10, s. 411.

¹⁴³ Se kap. 4.2.

¹⁴⁴ Sörgjerd 2012, s. 700 och 706.

¹⁴⁵ Art. 21 Barnkonventionen; SOU 2009:61, s. 70; Singer 2012, s. 34 och 60; Sörgjerd 2012, s. 706.

¹⁴⁶ SOU 2001:10, s. 19; Prop. 2001/02:123, s. 30; Ryrstedt 2002, s. 573.

¹⁴⁷ Sörgjerd 2012, s. 706.

särskilda behov, kommer de inte heller godkännas som adoptanter. Så är fallet trots att de uppfyller de övriga förutsättningarna för adoption.¹⁴⁸

5.2 Barns rätt till ett tryggt uppväxtförhållande

Huruvida ett barn kan inneha rättigheter på samma sätt som vuxna har länge varit föremål för diskussion. Anledningen till detta är bland annat att det ansetts att barn saknar den förmåga och kompetens som krävs för att utöva en rättighet.¹⁴⁹ Det faktum att det i svensk grundlag numera stadgas att det allmänna har att verka för att barns rättigheter tillvaratas, visar emellertid att lagstiftaren i dagens samhälle anser att barn de facto kan inneha rättigheter.¹⁵⁰ Det finns dock två olika sätt att betrakta ett barns rättigheter, då dessa kan anses vila på en intresseteoretisk eller viljeteoretisk grund.¹⁵¹

Den intresseteoretiska grunden innebär att en rättighet tillgodoses av att någon annan åläggs en rättslig eller moralisk plikt.¹⁵² På detta sätt kan barn anses ha rättigheter även då de inte själva kan tillvarata dessa.¹⁵³ Den viljeteoretiska grunden innebär istället att det är möjligheten att *avstå* från en pliktuppfyllelse som karaktäriserar en rättighet. För att ett barn ska kunna anses inneha rättigheter förutsätts därför att någon annan tillvaratar och utövar barnets rätt.¹⁵⁴ Oavsett om barnets rätt till ett tryggt uppväxtförhållande vilar på en intresseteoretisk eller viljeteoretisk grund krävs dock att någon har en korrelerande skyldighet att tillgodose rättigheten.¹⁵⁵

I svensk rätt stadgas att ett barn har en grundläggande rättighet att få omvårdnad och god fostran, samt att få växa upp under trygga uppväxtförhållanden. Barn får därför inte utsättas för kroppslig bestraffning såsom aga eller annan kränkande behandling, vilket exempelvis kan utgöras av psykisk misshandel. I detta ligger även att ett barn har rätt att få utvecklas i sin egen takt och behandlas med aktning för sin person och egenart.¹⁵⁶ Barn har följaktligen rätt att växa upp under trygga och stabila förhållanden med någon att lita på, samt respekteras och visas hänsyn. Denna grundläggande rättighet innebär vidare att ett barn ska få känna sig behövt och få lära sig

¹⁴⁸ Art. 21 Barnkonventionen; Prop. 2003/04:131, s. 86f.

¹⁴⁹ Singer 2012, s. 39.

¹⁵⁰ 1 kap. 2 § 5 st. RF; Se även exempelvis Barnkonventionen som pekar ut vilka rättigheter som de facto ska tillkomma barn.

¹⁵¹ Singer 2012 II, s. 77.

¹⁵² Simmonds 1986, s. 135f.

¹⁵³ MacCormick 1982, s. 154f.; Singer 2012 II, s. 77.

¹⁵⁴ Simmonds 1986, s. 136f.; Singer 2012 II, s. 79.

¹⁵⁵ Hohfeld 1964, s. 38.

¹⁵⁶ 6 kap. 1 § FB; Prop. 1978/79:67, s. 7f.; Prop. 2006/07:129, s. 23f.; SOU 2015:71, s. 196.

ansvarstagande och gränssättande.¹⁵⁷ Av förklarliga skäl kan ett barn emellertid inte självständigt tillgodose den grundläggande rättigheten till ett tryggt uppväxtförhållande.¹⁵⁸

I Barnkonventionen framhålls att det är barnets föräldrar som har huvudansvaret för att ett barns rättigheter tillgodoses. Detta innebär att föräldrarna ska bereda barnet god uppfostran och en miljö att utvecklas i.¹⁵⁹ Även i enlighet med svensk rätt åligger det barnets vårdnadshavare att ansvara för att barnets rätt till ett tryggt uppväxtförhållande tillgodoses. I detta ligger också att en vårdnadshavare ska se till att barnet får den tillsyn som krävs med beaktande av ålder, utveckling och övriga omständigheter.¹⁶⁰ Det föreligger emellertid ingen uttrycklig skyldighet för vårdnadshavaren att utöva vårdnadsansvaret i enlighet med barnets bästa, då en vårdnadshavare själv avgör vilka behov barnet har. Så länge förpliktelserna i 6 kap. 1 § FB uppfylls, och ett tvångsingripande således inte kan aktualiseras, är därför även vårdnadsförpliktelsen uppfylld.¹⁶¹ Då en domstol har att avgöra barnets situation ska denna emellertid alltid välja den lösning som tros resultera i att barnets grundläggande rättigheter tillgodoses och värnas på bästa sätt, då detta anses ligga i barnets bästa.¹⁶²

5.3 Biologiska föräldrars intresse av att kvarstå som föräldrar

Adoption är ett definitivt ingrepp i föräldrarätten då det rättsliga föräldraskapet tillfaller någon annan permanent.¹⁶³ Detta innebär att en adoption även berör de biologiska föräldrarnas intressen och rättigheter i stor utsträckning.¹⁶⁴ Gällande rätt har med bakgrund av detta till stor del formats av uppfattningen att biologiska föräldrars rätt till sitt barn ska respekteras.¹⁶⁵ Det faktum att vårdnadshavande föräldrar har vetorätt, och således ensamrätt att avgöra huruvida ett intresse att kvarstå som förälder föreligger, visar tydligt på att intresset bedöms högst skyddsvärt.¹⁶⁶

¹⁵⁷ Prop. 1981/82:168, s. 59; Sverne Arvill och Svensson 2008, s. 115; SOU 2015:71, s. 196.

¹⁵⁸ Singer 2012, s. 37.

¹⁵⁹ Art. 5 och 18 Barnkonventionen.

¹⁶⁰ 6 kap. 2 § 2 st. FB.

¹⁶¹ Singer 2000, s. 90f.

¹⁶² 4 kap. 6 § 1 st. FB; Ewerlöf, Sverne och Singer 2004, s. 35; Sverne Arvill och Svensson 2008, s. 115.

¹⁶³ 4 kap. 7 § FB; Mattsson 2010, s. 125f.

¹⁶⁴ LB II, s. 44; NJA II 1917 s. 486.

¹⁶⁵ Singer 2000, s. 282; Se även kap. 4.3.1.

¹⁶⁶ Se 4 kap. 5 a § 1 men. FB.

Även det faktum att stor vikt ska läggas vid en icke vårdnadshavande förälders inställning till adoption visar att intresset av att kvarstå som förälder är ett i lagstiftarens ögon mycket beaktansvärt intresse.¹⁶⁷ På lagstiftningsnivå har det vidare diskuterats huruvida det vore önskvärt att även en icke vårdnadshavande förälders samtycke skulle krävas för adoption. Detta är också en omständighet som visar på hur skyddsvärt detta intresse anses vara.¹⁶⁸ Då en rättslig förälder samtycker till adoption uttalar denne uttryckligen att ett intresse av att kvarstå som förälder inte finns, varför inte heller detta intresse behöver beaktas under adoptionsprocessen. Intresset behöver följaktligen endast beaktas då en förälder motsätter sig en adoption.

¹⁶⁷ NJA II 1917 s. 486f.; NJA II 1950 s. 59f.; Ds 2001:53, s 45; SOU 2009:61, s. 140; Se även kap. 6.2. angående vilka faktorer som ska beaktas vid bedömningen.

¹⁶⁸ SOU 1989:100, s. 166f.; Ds 2001:53, s. 50f. och 81-88.

6 Adoption utan föräldrars samtycke

6.1 Rätten till respekt för privat- och familjeliv

Rätten till respekt för privat- och familjeliv är en grundläggande mänsklig rättighet som kommer till uttryck både i EKMR och RF.¹⁶⁹ Båda regelverken gäller som lag i Sverige, varför alla landets medborgare åtnjuter det skydd respektive regelverk erbjuder. Detta innebär i teorin även att den enskilde individen kan åberopa den bestämmelse i EKMR respektive RF som erbjuder det starkaste skyddet i varje situation.¹⁷⁰ Den rätt till respekt för privat- och familjelivet som stadgas i den svenska grundlagen är emellertid endast ett målsättningsstadgande för det allmänna. Bestämmelsen genererar således inte någon rättighet för den enskilde individen som denne kan åberopa.¹⁷¹ Då rätten till respekt för privat- och familjeliv icke desto mindre garanteras av EKMR, är detta en rättighet som tillkommer varje enskild individ.¹⁷²

Det faktum att en enskild individ har rätt till att dess privat- och familjeliv respekteras innebär att det allmänna endast får göra ingrepp i den privata sfären om lagstöd finns. Vidare krävs att det i ett demokratiskt samhälle är nödvändigt för att bibehålla den nationella eller allmänna säkerheten, landets ekonomiska välbefinnande, för att förebygga brott och oordning, för att skydda hälsa, moral eller andra personers fri- och rättigheter.¹⁷³ Det saknas emellertid en tydlig definition av vad som *de facto* ska anses falla in under rättigheten och således i vilken omfattning och på vilket vis en stat får göra intrång i den privata sfären.¹⁷⁴ Av praxis från Europadomstolen framkommer dock att bestämmelsen definitivt avser skydda den relation som finns mellan barn och deras föräldrar.¹⁷⁵ Oklarheter kring vad rättigheten faktiskt ska skydda har medfört att det i Europadomstolen har prövats huruvida det strider mot rätten till privat- och familjeliv att tvångsadoption då en förälder inte är vårdnadshavare är möjlig i Sverige.¹⁷⁶

¹⁶⁹ Se art. 8 EKMR och 1 kap. 2 § 4 st. RF.

¹⁷⁰ Se lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna; Prop. 1993/94:117, s. 39.

¹⁷¹ Prop. 2009/10:80, s. 173.

¹⁷² SOU 2007:3, s. 65f.

¹⁷³ Art. 8.2 EKMR.

¹⁷⁴ Cameron 2014, s. 121f.

¹⁷⁵ Se exempelvis rättsfallen Olsson mot Sverige, Eriksson mot Sverige och Margareta och Roger Andersson mot Sverige.

¹⁷⁶ Se Söderbäck mot Sverige.

I det rättsfall som föranledde prövningen hade en moders nya make tillåtits adoptera barnet, trots att klaganden (barnets biologiska far) motsatt sig adoptionen. Barnet och fadern hade endast haft sporadisk kontakt, medan moderns nya make betraktade barnet som sitt eget och barnet honom som sin far. På grund av detta ansågs barnet inte ha ett behov av kontakt med sin biologiska far, varför svensk domstol beviljade adoption. Klaganden i Europadomstolen (den biologiska fadern) menade att detta beslut utgjorde en kränkning av hans rätt till respekt för privat- och familjeliv. Europadomstolen delade emellertid inte denna åsikt. Beslutet hade fattats i enlighet med nationell lag, vilken hade ett legitimt syfte att skydda barns rättigheter. Den avvägning som svensk domstol gjort av de intressen som stod i konflikt ansågs dessutom befogad och välunderbyggd. Europadomstolen fann följaktligen att någon kränkning av rätten till privat- och familjeliv inte skett.¹⁷⁷ EKMR, och rätten till respekt för privat- och familjeliv, uppställer således inget hinder mot att tvångsadoption kan ske.

Rätten till respekt för privat- och familjeliv kommer även, utöver RF och EKMR, till uttryck i Barnkonventionen. Konventionen stadgar bland annat att inget barn får utsättas för olagliga eller godtyckliga ingripanden i sitt privat- och familjeliv, och att ett barn inte får skiljas från sina föräldrar mot deras vilja om det inte är nödvändigt med hänsyn till barnets bästa.¹⁷⁸ Det framkommer vidare att föräldrarnas rätt- och skyldigheter ska respekteras och att föräldrarna ska ges lämplig ledning och få råd då barnet utövar de rättigheter som tillkommer barnet enligt konventionen.¹⁷⁹

6.2 Tvångsadoption då endast en förälder är vårdnadshavare

6.2.1 Beaktansvärda faktorer

Som framkommit tidigare är en icke vårdnadshavande förälders samtycke inte en förutsättning för adoption. Detta innebär att tvångsadoption möjliggörs då den förälder som har vårdnaden gift om sig och dennes nya make eller maka önskar adoptera barnet. Majoriteten av de tvångsadoptioner som sker i Sverige tycks vara just adoption av styvbarn.¹⁸⁰ Lagstiftaren har uttryckt att omfattande hänsyn ska visas även en icke vårdnadshavande förälders inställning till adoption, men det är mycket svårt att med hjälp av

¹⁷⁷ Söderbäck mot Sverige; Danelius 2015, s. 394.

¹⁷⁸ Art. 9.1 och 16 Barnkonventionen.

¹⁷⁹ Art. 5 Barnkonventionen.

¹⁸⁰ SOU 2009:61, s. 140.

dessa uttalanden förstå vilken betydelse eller genomslagskraft en icke vårdnadshavande förälders inställning ska få i praktiken.¹⁸¹

Vissa faktorer som tycks ha stor inverkan vid bedömningen av huruvida en tvångsadoption anses ligga i barnets bästa kan dock utvärderas med hjälp av praxis. En sådan faktor är exempelvis vilket värde ett umgänge med en icke vårdnadshavande förälder har för barnet. Stor vikt läggs troligtvis vid denna faktor då även en icke vårdnadshavande förälder kan ha stor betydelse för ett barn och vara en stor del av dennes liv.¹⁸² En annan viktig faktor är att både en förälders och ett barns rätt till privat- och familjeliv måste respekteras. En tvångsadoption får därför endast ske om det är nödvändigt för att exempelvis tillvarata barnets rättigheter.¹⁸³ Nedan kommer redogöras för rättsfall som på ett belysande sätt visar vilka faktorer som anses beaktansvärda och hur dessa förhåller sig till varandra.

6.2.2 Prejudicerande rättsfall

6.2.2.1 NJA 1977 s. 206

Bakgrunden till NJA 1977 s. 206 var att de biologiska föräldrarna skilt sig då barnet var åtta år gammalt, varpå modern tilldelats vårdnadsansvaret. Två år senare gifte modern om sig. Det var länge stridigt mellan parterna i vilken omfattning umgänge skulle ske mellan fadern och barnet, men fastställdes i dom i maj 1974 då barnet var 14 år gammalt. I mars samma år hade emellertid moderns nya make ansökt om att få adoptera barnet. Både modern och barnet hade samtyckt till adoptionen. Barnets biologiska far motsatte sig dock adoption då han önskade fortsatt umgänge med barnet och menade att moderns nya make var olämplig som vårdnadshavare. Med anledning av faderns önskan om fortsatt umgänge, samt det faktum att den sociala centralnämnden inte ansåg att skäl för adoption förelåg, avslog tingsrätten adoptionsansökan.

Den sociala centralnämnden kvarstod vid sin uppfattning om att det inte förelåg tillräckliga skäl för adoption även i hovrätten. Nämndens ordförande hade dock ändrat uppfattning och menade att det vore lämpligare för barnet om förbindelsen med fadern avbröts, bland annat med hänsyn till att barnet uttalat att detta önskade adopteras och det med hänsyn till dess ålder fick antas att barnet förstod vad ett beslut om adoption skulle innebära. Ordföranden

¹⁸¹ Se exempelvis NJA II 1917 s. 486, NJA II 1950 s. 59f. och SOU 2009:61, s. 140; För vägledning kring vilken vikt som fästs vid en icke vårdnadshavande förälders inställning i praktiken se särskilt NJA 1977 s. 206, NJA 1987 s. 116 och NJA 1987 s. 628 nedan.

¹⁸² Se särskilt NJA 1987 s. 116 och NJA 1987 s. 628 nedan; SOU 2009:61, s. 140.

¹⁸³ Art. 8 EKMR; SOU 2009:61, s. 140.

ansåg därför att beslutet skulle korrespondera med barnets inställning. Hovrätten delade emellertid inte denna åsikt, varför ansökan avslogs.

I HD uttalade dock barnavårdskonsumenten att adoptionsansökan borde bifallas. I domskälen framhölls att makarna uppfostrat barnet, gett det god omvårdnad sedan de biologiska föräldrarnas skilsmässa och att det var sannolikt att detta förhållande skulle bestå tills barnet blev myndigt. Det ansågs vidare vara till fördel för barnet att en fastare anknytning till den familjemiljö som barnet vuxit upp i skapades genom en adoption. Även det faktum att barnet den senaste tiden motsatt sig umgänge med fadern och att ansökningar om verkställande av umgänge lämnats utan bifall ansågs tala för att en adoption var till barnets bästa. Med beaktande av detta bedömde domstolen att den biologiska faderns önskan om fortsatt umgänge inte skulle utgöra hinder mot adoption. HD meddelade således bifall till adoptionsansökan.

6.2.2.2 NJA 1987 s. 116

I NJA 1987 s. 116 hade modern efter barnets födelse gift sig med den man hon sedan länge haft ett förhållande med och sedan tidigare även hade en son tillsammans med. Barnet, som hennes make önskade adoptera, hade emellertid tillkommit då modern hade en affär. Redan under graviditeten hade makarna återförenats och maken hade uppträtt som om han var barnets biologiska far. De hade även fortsatt umgås med barnets biologiska far, som vid några tillfällen agerat barnvakt. Då moderns make ansökte om adoption väckte dock barnets biologiska far talan om rätt till umgänge med barnet. Tingsrätten konstaterade att om makarna gift sig innan barnet föddes hade detta betraktats som deras gemensamma. Den biologiska fadern hade då inte haft möjlighet att få detta ändrat. På grund av detta, och då adoptionen ansågs vara till barnets fördel, bifölls adoptionsansökan. Det faktum att barnets biologiska far motsatte sig adoption var inget som överhuvudtaget diskuterades i tingsrättens domskäl.

Domen överklagades, varpå hovrätten framhöll att barnet alltid bott tillsammans med makarna under goda hemförhållanden. Domstolen underströk även att det var sannolikt att barnet i framtiden skulle växa upp i makarnas hem tillsammans med sin halvbror. Det faktum att barnet i viss mån haft kontakt med sin biologiska far, att fadern motsatt sig adoption och visat intresse av fortsatt kontakt ansågs dock vara faktorer som skulle ges stor betydelse för utfallet. Då de olika intressena vägdes mot varandra konstaterade därför hovrätten att adoptionen inte kunde vara till sådan fördel för barnet att den skulle beviljas mot en biologisk förälders vilja.

Även HD konstaterade att stor vikt ska läggas vid en icke vårdnadshavande förälders vilja då en beviljad adoption berövar den biologiska fadern och barnet rätt till umgänge. Dock ska hänsyn tas till hur värdefullt ett umgänge är för barnet i det enskilda fallet. Det faktum att umgänget med den biologiska fadern endast var sporadiskt i början och först på senare tid blivit mer regelbundet talade i HD:s mening för att umgänget inte skulle uppställa hinder mot adoption. Barnet hade trygga uppväxtförhållanden hos makarna och styvfadern behandlade barnet som om det var hans eget. En adoption ansågs följaktligen fördelaktig, varför HD medgav adoption i strid med den biologiska faderns vilja.

6.2.2.3 NJA 1987 s. 628

I NJA 1987 s. 628 ansökte en man om att få adoptera sin frus barn från ett tidigare äktenskap. Barnet hade fötts under tiden modern var medlem i en religiös sekt, där barnen uppfostrades kollektivt av de vuxna utan några familjebindningar. Barnets mor hade lämnat sekten, medan fadern var fortsatt verksam och vistades utomlands på okänd ort under flera års tid. Under tre års tid (1979-1981) besökte han sitt barn endast cirka fem gånger och varje besök var mycket kort. Under dessa besök försökte han främst övertala modern och barnet att återansluta sig till sekten och gav sig alltid av när detta inte gav resultat. 1981 flyttade han utomlands igen. Den kontakt som bibehölls mellan honom och barnet efter detta var endast i form av att han skickade vykort till födelsedagar och ett fåtal andra tillfällen.

Barnet betraktade istället sin mors nya make som sin far, vilken även var far till en halvbror och önskade adoptera barnet. År 1983 bestämde sig den biologiska fadern för att medge adoption och avsåg underteckna de handlingar som krävdes. Han ångrade dock sig då han inte ville förlora kontakten med barnet. Socialnämnden rekommenderade emellertid att barnets styvfar skulle låtas adoptera barnet. Tingsrätten menade att det var ställt utom rimligt tvivel att en adoption skulle vara till fördel för barnet men att stor hänsyn skulle tas till den biologiska faderns vilja. Domstolen menade att ingenting framkommit som visade att fadern hade ett bristande intresse av barnet, utan att det begränsade umgänget berott på hans kringflackande livsstil. Med bakgrund av att stor vikt ska läggas vid en icke vårdnadshavande förälders vilja avsåg tingsrätten adoptionsansökan. Domen överklagades till hovrätten som lämnade besvaren utan bifall.

HD begärde i samband med sin bedömning in yttrande från Socialstyrelsen som uttalade att barnet inte torde ha någon känslomässig koppling till fadern då deras kontakt varit ytterst sporadisk. Med anledning av detta ansåg

Socialstyrelsen inte att barnet hade något behov av ett umgänge med honom. Då barnet betraktade styvfadern som sin far bedömde Socialstyrelsen däremot att det var värdefullt för barnet att få en starkare anknytning till honom. Med bakgrund av detta ansåg Socialstyrelsen att adoptionen skulle medges. Domstolen gick på Socialstyrelsens linje då de konstaterade att barnet i förevarande fall saknade ett sådant behov av kontakt och umgänge med sin far att detta skulle anses utgöra hinder mot adoption. Det faktum att barnet även betraktade styvfadern som sin far, att han behandlade barnet som sitt och att han dessutom var far till barnets lillebror ansågs göra det fördelaktigt med en adoption. Adoption beviljades således, trots att en icke vårdnadshavande förälder motsatte sig detta.

6.3 Tvångsadoption efter vårdnadsöverflyttning

6.3.1 Återföreningsprincipen

En del barn behöver ett nytt hemförhållande på grund av att föräldrarna brister i omsorgen om barnet. Detta kan bland annat åtgärdas med stöd av LVU. Oavsett om vård utanför det egna hemmet sker på frivillig eller tvångsmässig väg är avsikten att barnet ska kunna återförenas med sina föräldrar och komma hem till dem igen.¹⁸⁴ Återföreningsprincipen ska följaktligen styra socialnämndens arbete och insatser. Detta gäller oberoende av om ett omhändertagande är en kortsiktig eller långsiktig lösning.¹⁸⁵ Först då alla tänkbara möjligheter och åtgärder uttömts och varit utan verkan, och det således ter sig osannolikt att en återförening kan komma att ske, kan avsteg göras från återföreningsprincipen.¹⁸⁶ Om det redan från omhändertagandet kan förutses att en långvarig placering är nödvändig finns dock möjlighet att flytta över vårdnaden till familjehemsföräldrarna. Detta beror på att barnet ska ges tillfälle att växa upp i en trygg och stabil miljö.¹⁸⁷

Återföreningsprincipens betydelse kommer även till uttryck i EKMR. Konventionen avser bland annat att skydda den enskildas familjeliv och en bakomliggande tanke är att kontakten mellan barn och föräldrar är en viktig del av detta familjeliv.¹⁸⁸ Europadomstolen fann exempelvis att Sverige kränkt konventionen då en familjs tre barn placerats i tre olika familjehem

¹⁸⁴ 2 § LVU; SOU 2000:77, s. 86; Prop. 2002/03:53, s. 84; Mattsson 2006, s. 113; Singer 2012, s. 236; Lundgren, Sunesson och Thunved 2016, s. 187.

¹⁸⁵ Mattsson 2006, s. 111.

¹⁸⁶ Se exempelvis NJA 2014 s. 307.

¹⁸⁷ SOU 2000:77, s. 86.

¹⁸⁸ Art. 8 EKMR; Mattsson 2006, s. 111.

långt ifrån varandra och långt ifrån de biologiska föräldrarna.¹⁸⁹ I förevarande fall framhöll domstolen att Sverige inte beaktat återföreningsprincipen vid omhändertagandet och placeringen av barnen, varför en kränkning av konventionens artikel 8 skett.¹⁹⁰ Domen visar med tydlighet att socialnämnden har en skyldighet att arbeta utefter att en återförening ska kunna ske.¹⁹¹

Idag finns dock en lagstadgad skyldighet för socialnämnden att överväga huruvida det föreligger skäl att genomföra en vårdnadsöverflyttning när ett barn varit placerat i ett familjehem under tre års tid.¹⁹² Detta är följaktligen ett lagstadgat avsteg från återföreningsprincipen, då det inte längre presumeras att barnet ska återförenas med sina biologiska föräldrar efter att en överflyttning skett. I dessa situationer ges således barnets behov av kontinuitet företräde framför återföreningsprincipen.¹⁹³

6.3.2 Förutsättningar för vårdnadsöverflyttning

Enligt svensk rätt tillfaller det rättsliga vårdnadsansvaret ett barns föräldrar.¹⁹⁴ Precis som namnet indikerar innebär en vårdnadsöverflyttning att detta vårdnadsansvar flyttas över från föräldrarna till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare.¹⁹⁵ Vårdnadsöverflyttningar bör dock endast betraktas som en möjlighet att i särskilda fall föra över vårdnaden då barnet trots extensiva insatser från socialnämnden inte kan återförenas med sina föräldrar, eller då det utgör en bestående fara för barnet att en förälder är vårdnadshavare.¹⁹⁶

En vårdnadsöverflyttning kan exempelvis ske när barnets vårdnadshavare är varaktigt förhindrade att utöva vårdnaden om barnet och inte inom en överskådlig framtid kommer kunna fatta beslut i frågor rörande barnet. Så är exempelvis fallet om föräldern försvunnit eller lider av en allvarlig psykisk sjukdom.¹⁹⁷ En vårdnadsöverflyttning kan även ske om en förälder vid utövandet av vårdnaden gör sig skyldig till missbruk, försummelse eller andra brister i omsorgen som medför bestående fara för barnets hälsa och utveckling.¹⁹⁸ Ett barn brukar emellertid omhändertas med stöd av LVU innan

¹⁸⁹ Se Olsson mot Sverige.

¹⁹⁰ Olsson mot Sverige, § 81.

¹⁹¹ Mattsson 2006, s. 111f.

¹⁹² 6 kap. 8 § 1 st. FB; 13 § 3 st. LVU.

¹⁹³ Davidsson 1993, s. 878f.; Mattsson 2006, s. 113; Mattsson 2010, s. 102 och 106.

¹⁹⁴ 6 kap. 2 § FB.

¹⁹⁵ 2001/02:LU27, s. 12f.

¹⁹⁶ Prop. 1981/82:168, s. 38; SOU 2000:77, s. 87; Singer 2012, s. 238.

¹⁹⁷ 6 kap. 8 a § FB; Prop. 2004/05:136, s. 54.

¹⁹⁸ 6 kap. 7 § FB.

en vårdnadsöverflyttning med stöd av denna bestämmelse kan aktualiseras.¹⁹⁹ Lagstiftaren har vidare uttryckt att åtgärder i enlighet med LVU som huvudregel är tillräckliga för att skydda ett barn mot föräldrarnas brister i vårdnadsutövandet. Denna form av vårdnadsöverflyttning torde därför i stort sett sakna praktisk betydelse.²⁰⁰ Då det föreligger omsorgsbrister eller om föräldern är varaktigt förhindrad att utöva vårdnaden kan socialnämnden väcka talan angående vårdnadsöverflyttning. En domstol kan även ex officio vid pågående mål om äktenskapsskillnad eller vårdnadsmål pröva huruvida en vårdnadsöverflyttning bör ske.²⁰¹ Det finns emellertid även möjlighet att genomföra en vårdnadsöverflyttning om ett barn stadigvarande vårdats och fostrats i ett familjehem och det är uppenbart att det är i enlighet med barnets bästa att stanna kvar i familjehemmet.²⁰² I dessa situationer är det dock endast socialnämnden som kan väcka talan om en vårdnadsöverflyttning.²⁰³

Möjligheten att flytta över vårdnaden då barnet stadigvarande bott i ett familjehem infördes i svensk rätt i början av 1980-talet. Denna form av vårdnadsöverflyttning innebär att en förälder kan förlora vårdnaden om sitt barn trots att föräldern inte brustit i omsorgen på ett sådant sätt att detta medfört en bestående fara för barnets hälsa och utveckling. Följaktligen kan vårdnaden fräntas en förälder trots att föräldern inte anses som olämplig. På så vis ges långsiktigt placerade barn möjlighet till en stabilare tillvaro samtidigt som de juridiska banden till den biologiska familjen kvarstår.²⁰⁴

Bestämmelsen tar således sikte på att motverka att barn som rotat sig i ett familjehem blir uppryckta ur sitt nya hem. Vid paragrafens utformning poängterades att stor vikt skulle läggas vid barnets egen inställning. För att en sådan vårdnadsöverflyttning ska kunna aktualiseras torde det generellt sett även krävas att barnet vistats i familjehemmet under flera års tid, har en stark anknytning till det nya hemmet och att kontakten mellan barnet och dess föräldrar varit sporadisk eller påfrestande för barnet.²⁰⁵ Det är vidare av vikt att beakta hur väl föräldrarnas och barnets umgänge har fungerat.²⁰⁶ Tidigare ansågs att bestämmelsen skulle tillämpas med försiktighet.²⁰⁷ Idag är emellertid socialnämnden skyldig att överväga huruvida det finns anledning att en sådan vårdnadsöverflyttning sker då ett barn varit placerat i samma familjehem under tre års tid.²⁰⁸ Trots att huvudregeln fortfarande är att barn

¹⁹⁹ Lundgren, Sunesson och Thunved 2016, s. 187.

²⁰⁰ Prop. 1981/82:168, s. 37f.; SOU 2000:77, s. 87; Singer 2012, s. 238.

²⁰¹ 6 kap. 7 § 4 st. FB; 6 kap. 8 a § 3 st. FB.

²⁰² 6 kap. 8 § FB.

²⁰³ 6 kap. 8 § 2 st. FB.

²⁰⁴ Prop. 1981/82:168, s. 39 och 69f.; SOU 2015:71, s. 675.

²⁰⁵ Prop. 1981/82:168, s. 69f.

²⁰⁶ Prop. 2002/03:53, s. 86.

²⁰⁷ Prop. 1981/82:168, s. 35-48; Davidsson 1993, s. 881.

²⁰⁸ 6 kap. 8 § 1 st. FB; 6 kap. 8 § 2 st. SoL; 13 § 3 st. LVU.

ska återförenas med sina föräldrar anses vårdnadsöverflyttningar ske i alltför ringa omfattning. Detta visar även på att vårdnadsöverflyttningar inte längre anses ha samma undantagskaraktär.²⁰⁹

6.3.3 Prejudicerande domstolsavgöranden

6.3.3.1 RH 1991:54

I rättsfallet RH 1991:54 förelåg tvist avseende ett pars gemensamma sjuåriga barn efter föräldrarnas skilsmässa. Domstolen beslutade interimistiskt att fadern skulle tillerkännas vårdnaden, medan barnet och modern tillerkändes visst umgänge. Modern flyttade under tiden samman med en ny man som var kriminellt belastad och alkoholmissbrukare. Fadern ansåg det därför olämpligt att modern träffade barnet, varför han gjorde sig skyldig till umgängessabotage. På grund av umgängessabotaget tilldelades föräldrarna en kontaktperson som bland annat verkade som barnets stödförälder. Då barnet var åtta år gammalt dömdes emellertid fadern för misshandel av barnet. Med anledning av detta omhändertogs barnet en tid senare med stöd av LVU och familjehemsplacerades. Vid huvudförhandlingen yrkade modern att hon skulle tillerkännas vårdnaden. Fadern yrkade i första hand att vårdnaden skulle tillfalla honom och i andra hand att denna skulle tillerkännas en särskilt förordnad förmyndare i form av barnets stödförälder.

I vittnesförhör med stödföräldern framkom bland annat att barnet tyckte mycket om båda sina föräldrar, men att deras konflikter var påfrestande för barnet. Vidare menade stödföräldern att barnet tycktes må avsevärt mycket bättre sedan familjehemsplaceringen. Även ett utlåtande från barnpsykiatrin visade att barnet inte mått bra då fadern haft vårdnaden. Tingsrätten ansåg därför att han var olämplig som vårdnadshavare. Modern ansågs i sig lämplig som vårdnadshavare. Domstolen bedömde dock att modern inte kunde erbjuda en lämplig hemmiljö för barnet, då hon sammanbodde med en svårt kriminell man med alkoholproblem och att barnet var rädd för berusade personer. Med bakgrund av detta fann tingsrätten att vårdnaden skulle anförtros stödföräldern med stöd av 6 kap. 7 § FB.

Domen överklagades varpå hovrätten konstaterade att det endast torde vara i undantagsfall som en vårdnadsöverflyttning i enlighet med 6 kap. 7 § FB skulle kunna ske utan ett föregående omhändertagande med stöd av LVU. Omhändertagandet hade skett när barnet bott hos sin far. Domstolen hade därför att avgöra huruvida det var sannolikt att ett omhändertagande även hade kunnat ske då modern utövade vårdnaden. Hovrätten gjorde

²⁰⁹ Lundgren, Sunesson och Thunved 2016, s. 187.

bedömningen att det inte kunde visas att missförhållanden av sådan allvarlig art att dessa skulle kunna skada barnets hälsa och utveckling förelåg i moderns hem, trots att det förekom visst tvivel kring sambons situation. En vårdnadsöverflyttning med stöd av 6 kap. 7 § FB kunde således inte ske, varför modern tilldelades vårdnaden.

6.3.3.2 NJA 1993 s. 666

I NJA 1993 s. 666 hade tre syskon (ett, fyra och nio år gamla) omhändertagits på grund av föräldrarnas bristande förmåga att ge barnen tillfredställande omvårdnad och fostran. Barnen hade därefter placerats i olika familjehem långt ifrån sina föräldrar. Sju år efter placeringarna upphävdes omhändertagandebesluten och det äldsta barnet återförenades med föräldrarna. De yngre syskonen blev dock kvar i respektive familjehem då flyttningsförbud med stöd av LVU meddelats. Talan väcktes därefter om att vårdnaden av de båda yngre barnen skulle flyttas över till respektive barns familjehemsföräldrar med stöd av 6 kap. 8 § FB. De biologiska föräldrarna motsatte sig emellertid en sådan ändring av vårdnadsförhållandena. Talan avseende en vårdnadsöverflyttning av det äldre av de båda syskonen drogs emellertid tillbaka i HD. Endast de resonemang som avser en vårdnadsöverflyttning av det yngre syskonet har således prejudicerande verkan och är följaktligen av intresse här.

Tingsrätten konstaterade att barnet endast haft sporadisk kontakt och umgänge med föräldrarna under familjehemsplaceringen och att detta till viss del kunde antas bero på att familjehemmet låg långt ifrån föräldrarnas hem. På senare tid hade barnet även vägrat åka hem till föräldrarna och föräldrarna hade vägrat att besöka barnet i familjehemmet. Det faktum att föräldrarna hade hemligt telefonnummer innebar även att varken barnet eller familjehemsföräldrarna haft möjlighet att hålla kontakt med dem på så vis. Med anledning av barnets långsamma utveckling hade vidare en överläkare på en barn- och ungdomspsykiatrisk klink uttalat att det vore bäst för barnet att stanna kvar i familjehemmet. Domstolen konstaterade att barnets bästa ska vara vägledande, att vikt ska läggas vid barnets inställning beroende på ålder och mognad samt att det finns en stark presumtion för att det är bäst för barnet att föräldrarna har vårdnaden. Tingsrätten framhöll emellertid även att barnet vistats i familjehemmet i mer än tio år och att det således rotat sig där. Med bakgrund av den långa tid barnet bott i familjehemmet, samt barnets särskilda behov, ansåg tingsrätten att det var uppenbart bäst att vårdnaden flyttades över till familjehemsföräldrarna.

Domen överklagades varpå hovrätten underströk att barnet uppnått en sådan ålder (barnet var nu tolv år gammalt) att dess vilja skulle tillmätas stor betydelse. Då barnet motsatte sig en återförening med de biologiska föräldrarna gjorde hovrätten samma bedömning som tingsrätten. Föräldrarna överklagade även denna dom, men precis som underinstanserna konstaterade HD att barnet var djupt rotat i familjehemmet och att barnets åsikt skulle ges stor betydelse vid bedömningen. Vidare menade domstolen att den bristande anknytning och dåliga kontakt som fanns mellan barnet och föräldrarna till stor del berodde på föräldrarnas bristande initiativtagande till kontakt. Med anledning av dessa omständigheter fann även HD att det var uppenbart bäst för barnet att en vårdnadsöverflyttning skedde.

6.3.3.3 NJA 2014 s. 307

I NJA 2014 s. 307 hade ett ett och ett halvt-årigt barn placerats hos sin farfar och dennes fru på grund av att föräldrarna brustit i omsorgen. Då barnet var sju år gammalt väckte socialnämnden talan om att vårdnaden skulle flyttas över till farfadern och dennes fru med stöd av 6 kap. 8 § FB. Barnets far samtyckte till åtgärden, medan modern motsatte sig densamma. Socialnämnden menade att det inte var troligt att familjehemsplaceringen skulle kunna upphöra med hänsyn till att föräldrarnas förhållanden inte ändrats under den långa placeringstiden och att de således fortfarande saknade förutsättningar för att tillgodose barnets behov. Vidare framhöll nämnden att barnet vuxit upp i familjehemmet och hade en stabil och trygg tillvaro där. Dessutom hade familjehemsföräldrarna bidragit till att barnet haft ett regelbundet umgänge med båda de biologiska föräldrarna. Tingsrätten avlog dock ansökan om en vårdnadsöverflyttning med motiveringen att det inte var visat att det var omöjligt att en återförening mellan föräldrarna och barnet skulle kunna ske i framtiden. Det ansågs därför inte vara uppenbart bäst för barnet att en vårdnadsöverflyttning skedde.

Då hovrätten prövade fallet konstaterades emellertid att ett barns behov av kontinuitet har företräde framför återföreningsprincipen. Det avgörande ansågs därför vara huruvida barnet rotat sig i familjehemmet på ett sådant vis att detta upplevdes som barnets egna. Domstolen bedömde att så var fallet och att vårdnaden följaktligen skulle flyttas över på familjehemsföräldrarna. Modern överklagade domen, varför även HD kom att avgöra frågan. HD konstaterade att en familjehemsplacering är en ingripande åtgärd och att utgångspunkten därför ska vara att barnet och föräldrarna ska återförenas trots att detta kan ta lång tid. Denna utgångspunkt måste dock vägas mot barnets behov av stabilitet och trygghet och huruvida barnet rotat sig känslomässigt i familjehemmet. Domstolen menade att barnet i förevarande fall växt upp i

familjehemmet och således uppfattade detta som sitt eget. Vidare bedömdes familjehemsföräldrarna kunna tillgodose att barnet även i framtiden fick umgänge med de biologiska föräldrarna. HD fann det således vara uppenbart bäst för barnet att vårdnaden flyttades över till familjehemsföräldrarna.

6.3.4 Rättslig skillnad mellan adoption och vårdnadsöverflyttning

Vid en adoption upphör den rättsliga relationen mellan barnet, de biologiska föräldrarna och den biologiska släkten.²¹⁰ Detta innebär att de biologiska föräldrarna inte längre har något ansvar i förhållande till barnet, utan att barnet istället rättsligt sett betraktas som barn till adoptanterna. Adoptivföräldrarna övertar således vårdnadsansvaret och blir underhållsskyldiga. Då ingen rättslig relation kvarstår mellan de biologiska föräldrarna och barnet saknas även en lagstadgad rätt för dem att upprätthålla kontakten. Huruvida kontakt dem emellan ändå kommer ske är således upp till adoptivföräldrarna.²¹¹

Vid en vårdnadsöverflyttning flyttas endast det rättsliga vårdnadsansvaret över till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare.²¹² Precis som andra vårdnadshavare, så som exempelvis adoptivföräldrar, har de att se till att barnets behov av omvårdnad, trygghet och fostran tillgodoses samt att barnet inte utsätts för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.²¹³ Som vårdnadshavare tillkommer även en rätt- och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter.²¹⁴ Till skillnad från vid adoption är de som blivit vårdnadshavare genom en vårdnadsöverflyttning inte underhållsskyldiga enligt 7 kap. FB. Denna skyldighet stannar istället kvar hos de biologiska föräldrarna.²¹⁵ Efter en vårdnadsöverflyttning har barnet vidare en kvarstående rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med.²¹⁶

En annan viktig skillnad mellan adoption och vårdnadsöverflyttning är att en adoption är en definitiv åtgärd, vilken innebär att adoptivföräldrarna kommer vara barnets föräldrar resten av livet. De som förordnats som vårdnadshavare vid en vårdnadsöverflyttning har däremot möjlighet att frånträda uppdraget om de begär det.²¹⁷ För det fall att de särskilt förordnade vårdnadshavarna inte avsäger sig uppdraget, upplöses emellertid detta rättsliga band

²¹⁰ 4 kap. 7 § FB.

²¹¹ 4 kap. 8 § FB; 2001/02:LU27, s. 8; Prop. 2001/02:123, s. 13; Socialstyrelsen 2014, s. 20.

²¹² 6 kap. 7 – 8 a §§ FB; 2001/02:LU27, s. 12f.

²¹³ 6 kap. 1 § FB; 6 kap. 2 § 2 st. FB.

²¹⁴ 6 kap. 11 § FB.

²¹⁵ Singer 2012, s. 241.

²¹⁶ 6 kap. 15 § 1 st. FB.

²¹⁷ 6 kap. 10 b § 1 st. FB; Mattsson 2010, s. 126; Socialstyrelsen 2014, s. 21.

automatiskt då barnet fyller 18 år.²¹⁸ Den största skillnaden mellan adoption och vårdnadsöverflyttning är således att det rättsliga bandet till de biologiska föräldrarna inte skärs av då en vårdnadsöverflyttning görs.

6.3.5 Särskilt om en efterföljande adoption

I slutet av 2013 hade cirka 22 700 barn heldygnsinsatser utanför det egna hemmet, varav majoriteten var placerade i ett familjehem.²¹⁹ År 2014 uppgick denna siffra till totalt 28 700 barn. Även då var majoriteten av barnen placerade i ett familjehem.²²⁰ Mycket få av de barn som är placerade utanför hemmet kommer emellertid vara föremål för en adoption. Detta beror troligtvis på att det anses ligga i ett barns intresse att ha kontakt med de biologiska föräldrarna, samt att det bedöms lättare att värna detta intresse när den juridiska relationen kvarstår mellan barn och föräldrar.²²¹ Generellt sett tycks dessutom ett barns intresse av ett tryggt uppväxtförhållande tillgodoses genom en vårdnadsöverflyttning om de biologiska föräldrarna inte kan ta hand om barnet på ett tillfredställande sätt eller om barnet vårdats en längre tid i familjehem. En vårdnadsöverflyttning är en mindre ingripande åtgärd än adoption och i och med att barnets intressen blir tillfredsställda på detta vis anses det inte längre finnas någon anledning att barnet adopteras av familjehemsföräldrarna.²²²

Gällande rätt hindrar emellertid inte att en tvångsadoption sker efter en vårdnadsöverflyttning.²²³ I förarbetena till 6 kap. 8 § FB uttrycktes därför oro över att möjligheten till en vårdnadsöverflyttning trots att de biologiska föräldrarna i sig inte är olämpliga skulle innebära att det blev lättare att genomföra adoptioner mot föräldrars vilja. Detta bedömdes av många remissinstanser som en icke-önskvärd effekt.²²⁴ Det anses dock inte förenligt med det allmänna rättsmedvetandet att på detta sätt kringgå kravet på föräldrars samtycke till adoption, varför möjligheten endast utnyttjats i undantagsfall.²²⁵ Det har även framhållits att vårdnadsöverflyttningar inte får ske med syfte att kringgå den vetorätt som normalt sett tillkommer en förälder.²²⁶

²¹⁸ Mattsson 2010, s. 126.

²¹⁹ Socialstyrelsen 2014 II, s. 8.

²²⁰ Socialstyrelsen 2015, s. 1f.

²²¹ Schiratzki 2005, s. 136.

²²² Singer 2000, s. 280; Socialstyrelsen 2014, s. 11.

²²³ Singer 2000, s. 280.

²²⁴ Prop. 1981/82:168, s. 39f.

²²⁵ SOU 2000:77, s. 142; Singer 2000, s. 280; SOU 2009:68, s. 503.

²²⁶ Singer 2012, s. 242f.

Forskning visar emellertid på att det ur barns perspektiv är mer fördelaktigt att adopteras än att vara familjehemsplacerade.²²⁷ Exempelvis visar forskning på att familjehemsplacerade barn löper stor risk för social missanpassning under sin uppväxt, medan denna risk är betydligt mindre hos adoptivbarn.²²⁸ Adopterade barn uppvisar generellt sett även bättre resultat än barn som varit föremål för långa placeringar, både vad gäller fysisk och kognitiv utveckling, självkänsla samt eventuella emotionella problem.²²⁹ Trots dessa forskningsresultat adopteras ytterst få familjehemsbarn. Under femårsperioden 2009 till och med 2013 adopterades totalt endast cirka 90 familjehemsplacerade barn av sina familjehemsföräldrar. Vårdnadsöverflyttningar sker emellertid i betydligt större utsträckning. Under samma femårsperiod flyttades vårdnaden över för drygt 1100 barn.²³⁰

I sammanhanget är det dock viktigt att poängtera att det saknas forskning som tar sikte på att jämföra familjehemsplacerade barn där en vårdnadsöverflyttning skett och adopterade barn. Det råder således osäkerhet kring huruvida de mindre fördelaktiga forskningsresultat som familjehemsplacerade barn uppvisar även skulle ha uppkommit efter en vårdnadsöverflyttning, eller om vårdnadsöverflyttningen tillgodoser barns behov av trygghet och stabilitet i samma utsträckning som adoption gör.²³¹

6.4 Tvångsadoption utan vårdnadshavande förälders samtycke

Som framkommit tidigare i framställningen kan tvångsadoption enligt svensk rätt endast ske om barnets ena eller båda föräldrar inte är barnets vårdnadshavare.²³² Möjligheten att adoptera ett barn utan vårdnadshavande förälders samtycke finns emellertid i Sveriges närmsta grannländer Danmark, Norge och Finland.²³³ I Danmark är huvudregeln, precis som i Sverige, att vårdnadshavarna ska samtycka till adoption.²³⁴ I särskilda fall kan dock tillstånd för adoption meddelas utan att dessa lämnat samtycke. Så är fallet om det med hänsyn till barnets bästa och barnets behov av stabilitet under dess uppväxt bedöms nödvändigt att barnet adopteras.²³⁵ För att denna form av tvångsadoption ska kunna ske torde det krävas att barnet och föräldrarna

²²⁷ SOU 2000:77, s. 134.

²²⁸ Bohman och Sigvardsson 1980, s. 8f.

²²⁹ Nygaard Christoffersen m.fl. 2007, s. 7 och 155f.

²³⁰ Socialstyrelsen 2010, s. 69; Socialstyrelsen 2011, s. 70; Socialstyrelsen 2012, s. 68; Socialstyrelsen 2013, s. 68; Socialstyrelsen 2014 II, s. 71.

²³¹ Socialstyrelsen 2014, s. 11.

²³² 4 kap. 5 a § FB.

²³³ Singer 2000, s. 282.

²³⁴ 7 § Adoptionsloven.

²³⁵ 9 § 2 st. Adoptionsloven; Lund-Andersen och Nørgaard 2012, s. 37f.

under en längre tid inte haft kontakt med varandra och att barnet bott hos de potentiella adoptanterna en längre tid.²³⁶

I Norge finns möjligheten till tvångsadoption under förutsättning att vårdnadshavarna frångått föräldraansvaret. Det krävs vidare att det inte är troligt att föräldrarna kommer att kunna ge barnet försvarbar omsorg, eller att barnet fått en sådan relation till en annan miljö och personer att det kan påverka barnet negativt att flyttas därifrån. Så kan exempelvis vara fallet om barnet växt upp i ett familjehem.²³⁷ I Finland är huvudregeln att samtycke krävs av båda föräldrarna, oavsett om de är vårdnadshavare eller inte. I undantagsfall kan dock en adoption beviljas trots att en av, eller båda, föräldrarna motsätter sig detta. Det krävs då att det är uppenbart att det är till barnets bästa och att inte tillräckliga skäl för föräldrarnas motsättande föreligger.²³⁸ En tvångsadoption mot vårdnadshavande föräldrars vilja möjliggörs dock i princip endast om barnet uppfostrats av någon annan än föräldrarna och barnet och föräldrarna inte har kontakt med varandra.²³⁹

Trots att grannländernas regleringar kring tvångsadoption är utformade på olika vis, finns möjligheten att genomföra en adoption även då en vårdnadshavande förälder motsätter sig detta. Utrymmet för tvångsadoption är således större i Sveriges grannländer. Med hänsyn till att barn generellt sett torde ha det lika bra i de nordiska länderna kan inte Sveriges avvikande lagstiftning bero på att behovet av tvångsadoption skiljer sig åt. Istället torde det vara synen på föräldrarnas rätt till barnet som skiljer sig åt.²⁴⁰

Den svenske lagstiftaren har emellertid uttryckt att det borde vara möjligt att i vissa situationer adoptera ett barn trots att dess vårdnadshavare inte samtycker. En sådan situation skulle exempelvis kunna vara då ett barn placerats i familjehem som liten och det är osannolikt att en återförening med de biologiska föräldrarna kommer kunna ske. Möjligheten att få adoptera i en sådan situation skulle vidare ge familjehemsföräldrarna bättre förutsättningar att ta till sig barnet. I lagstiftningssammanhang har det följaktligen framhållits att adoption trots att en vårdnadshavande förälder inte samtycker kunnat vara mycket gynnsamt för barnet.²⁴¹ Då samtycke från vårdnadshavande föräldrar varit en förutsättning för adoption sedan institutet inrättades hade en sådan reglering dock inneburit ett avsteg från den svenska juridiska traditionen. Med anledning av de positiva forskningsresultat som adoptivbarn tenderar att uppvisa har lagstiftaren dock uttryckt att det skulle kunna ses som ett steg i

²³⁶ Singer 2000, s. 281.

²³⁷ 4-20 §§ Barnevernloven; Hognestad och Steenberg 2000, s. 53; Singer 2000, s. 281.

²³⁸ 9 § Adoptionslagen; Timonen 1996, s. 413; Singer 2000, s. 281.

²³⁹ Timonen 1996, s. 413; Singer 2000, s. 281.

²⁴⁰ Singer 2000, s. 282.

²⁴¹ SOU 2000:77, s. 142.

rätt riktning att vetorätten togs bort. De skäl som talade för att vetorätten behölls, så som att adoption var ett definitivt beslut, att adoption mot föräldrarnas vilja kunde resultera i svårigheter för barnet samt att det istället finns möjlighet att flytta över vårdnaden, ansågs emellertid väga tyngre. Med anledning av detta lades det inte fram något lagförslag avseende möjligheten att adoptera mot föräldrarnas vilja då institutet senast sågs över.²⁴²

²⁴² SOU 2000:77, s. 142f.; SOU 2009:61, s. 142ff.

7 Analys

7.1 Adoptionsinstitutets ändamål

Då adoptionsinstitutet studerats har det med tydlighet framkommit att syftet med institutet är att bereda barn trygga uppväxtförhållanden genom att skapa ett rättsligt förhållande mellan adoptivföräldrarna och barnet. En adoption får därför endast ske om den är i enlighet med barnets bästa och således till fördel för barnet, vilket framkommer både i nationell rätt och Barnkonventionen.²⁴³ Någon annan ändamålsbestämmelse än att en adoption ska vara i enlighet med barnets bästa finns inte.²⁴⁴ I teorin är det således tämligen enkelt att förklara vad institutet ämnar åstadkomma och hur detta ska ske.

Bilden kompliceras dock av att principen om barnets bästa saknar en tydlig definition och således är mycket diffus. Även om det står klart att principen om barnets bästa ska ha absolut prioritet och således företräde framför andra intressen, innebär bristen på definition att andra intressen kan komma att påverka hur barnets bästa fastställs i olika situationer och lagstiftningssammanhang.²⁴⁵ Det är otvivelaktigt att många olika intressen influerat gällande rätts utformning. Det faktum att andra intressen kan påverka fastställandet av barnets bästa innebär naturligtvis en risk för att institutet inte kan säkerställa att det är just barnets bästa som de facto värnas. Detta medför även att det finns risk för att institutet inte är ändamålsenligt.

7.2 Bakomliggande intressen och gällande rätt

I den utredande delen framkom att det huvudsakligen är tre normativa grundmönster, eller konflikterande intressen, som påverkat gällande rätts utformning och rättstillämpningen vid tvångsadoption. Det första grundmönstret är barnets rätt till ett tryggt uppväxtförhållande, vilket tar sikte på *barnet* och således att *barnets* intresse värnas. I detta ligger otvivelaktigt att barnets bästa ska beaktas. De två andra grundmönstren tar istället sikte på de *vuxnas* intressen, dels som adoptant och dels som biologisk förälder. Dessa intressen har identifierats som rätten att bli förälder respektive de biologiska föräldrarnas intresse av att kvarstå som föräldrar. Då adoptionsinstitutets

²⁴³ 4 kap. 6 § 1 st. FB; Art. 3 och 21 Barnkonventionen; Se exempelvis LB II, s. 43 och Singer 2012, s. 59f.

²⁴⁴ Ds 2001:53, s. 24.

²⁴⁵ Ryrstedt 2002, s. 573; Prop. 2003/04:131, s. 24.

ändamål är att bereda barn trygga uppväxtförhållanden torde det vara självklart att detta intresse även ska vara det tyngst vägande intresset.

Barns rätt till ett tryggt uppväxtförhållande har bland annat fått stort genomslag i lagstiftningssammanhang vad gäller barns inflytande i adoptionsprocessen. Barn som fyllt 12 år har exempelvis tilldelats en vetorätt, medan yngre barns inställning ska inhämtas och beaktas utifrån barnets ålder och mognad.²⁴⁶ Då barnets inställning ska beaktas vid fastställandet av barnets bästa har det således bedömts orimligt att ett barn kan adopteras mot sin vilja om barnet är moget nog att förstå beslutets innebörd.²⁴⁷ Stor fokus fästs följaktligen vid barnet och säkerställer att detta får vara med och påverka hur barnets bästa fastställs i varje enskild situation. Det faktum att lagstiftningen garanterar att barnets åsikt angående adoption får stor betydelse i praktiken innebär därför att principen om barnets bästa kan fastställas på ett korrekt vis. Detta medför även att barnets rätt till ett tryggt uppväxtförhållande tillvaratas, då detta intresse tar sikte på barnets bästa och att barnets intressen värnas. Dessa bestämmelser korresponderar således väl med adoptionsinstitutets ändamålsbestämmelse. Trots att barnets rätt till ett tryggt uppväxtförhållande varit det styrande intresset vid utformandet av dessa bestämmelser, har även de andra normativa grundmönstren fått stort genomslag vid utformningen och tillämpningen av andra delar av institutet.

Under mitten av 1900-talet började exempelvis adoptionsinstitutet även att betraktas som en möjlighet för barnlösa att bli föräldrar och inte endast som en möjlighet att förbättra levnadsvillkoren för barn.²⁴⁸ Även likabehandlingsresonemang började då anas i lagstiftningssammanhang. Som ett resultat av detta har exempelvis adoptionsinstitutet öppnats upp för homosexuella och sambors rätt att adoptera gemensamt diskuterats flitigt i lagstiftningssammanhang.²⁴⁹ Detta har sannolikt sin grund i att det i samhället börjat anses som en rättighet att bli förälder. Som framkom i den utredande delen saknas det emellertid en grundläggande och absolut sådan rättighet, varför formuleringen rätten att bli förälder är problematisk. Mer korrekt vore det att tala om att institutet erbjuder en *möjlighet* att bli förälder. Adoptionsinstitutet syftar vidare inte till att tillgodose barnlösa individers längtan efter barn. Det faktum att rätten att adoptera exempelvis inte tillkommer sambor gemensamt eller att en viss åldersgräns uppställts för adoptanter innebär således inte att institutet inte är ändamålsenligt.

²⁴⁶ Se 4 kap. 5 § FB och 4 kap. 6 § FB.

²⁴⁷ LB II, s. 43f.; Prop. 1994/95:224, s. 39; Singer 2012, s. 34f.

²⁴⁸ Socialstyrelsen 2014, s. 17.

²⁴⁹ Se exempelvis prop. 2001/02:123, s. 18, Ryrstedt 2002, s. 573 och SOU 2009:61, s. 112ff.

Åldersgränsen motiveras bland annat av att barn som adopteras inte sällan har ett stort behov av trygghet och att detta kräver en stor mognad hos adoptivföräldrarna.²⁵⁰ Det skulle därför kunna argumenteras för att åldersgränsen är en lagstiftningsåtgärd som istället tryggar att institutets ändamål värnas. Vuxna individers intresse av att bli föräldrar har här onekligen åsidosatts till förmån för barns intresse av ett tryggt uppväxtförhållande.

Lagstiftaren har dock föreslagit att sambor ska ges möjlighet att adoptera gemensamt. Då förslaget presenterades framhölls emellertid att barnets bästa är ett överordnat intresse och att en utvidgning av personkretsen endast är möjlig då den lämplighetsbedömning som alltid ska ske vid adoption även fortsättningsvis kommer tillgodose att barnets bästa iaktas vid varje adoption.²⁵¹ Det är emellertid uppenbart att barns rätt till ett tryggt uppväxtförhållande inte genererat lagförslaget utan istället vuxnas intresse av att få bli föräldrar. I likhet med då adoptionsinstitutet öppnades upp för homosexuella kan en önskan om likabehandling anas i även detta lagförslag. Detta exemplifierar därför väl att andra intressen än barnets bästa har påverkat, och kan komma att påverka, gällande rätts utformning. Precis som Christensen poängterade i sin teori om normativa grundmönster påverkas rättsreglerna följaktligen av den moral och uppfattning som finns i samhället. Om samboskap inte ansetts vara en accepterad samlevnadsform av medborgarna, hade det med största sannolikhet inte heller diskuterats huruvida en utvidgning av adoptantkretsen är önskvärd eller ändamålsenlig. Vidare är det högst tveivelaktigt att lagstiftaren känt ett behov av att markera att homosexuell familjebildning accepteras på lagstiftningsnivå om inte påtryckningar funnits från samhällets sida.

Med anledning av att principen barnets bästa är adoptionsinstitutets enda ändamålsbestämmelse saknas det ett uttalat önskemål från lagstiftares sida att tillgodose individers längtan efter barn. Det skulle därför kunna uppfattas som oroväckande att intresset av att få bli förälder och likabehandlingsresonemang låtit påverka gällande rätt. Under förutsättning att det är principen om barnets bästa (och således barns intresse av ett tryggt uppväxtförhållande) som i slutändan väger tyngst, torde det emellertid inte utgöra några större problem att andra intressen tillgodoses simultant.

I adoptionsärenden görs alltid en individuell lämplighetsprövning för att bedöma huruvida adoptionen är till fördel för barnet.²⁵² Det faktum att institutet öppnats upp för homosexuella, eller kan komma att öppnas upp för

²⁵⁰ SOU 2001:10, s. 16; SOU 2009:61, s. 17.

²⁵¹ SOU 2009:61, s. 112f.

²⁵² 4 kap. 6 § 1 st. FB.

sambor, kan således inte anses innebära att avsteg från barns rätt till ett tryggt uppväxtförhållande gjorts. Då en adoption endast godkänns om denna är till fördel för barnet, trots att de potentiella adoptanterna uppfyller övriga krav för adoption, bör möjligheten att bli förälder genom adoption endast ses som en biprodukt av det tyngre vägande intresset barns rätt till tryggt uppväxtförhållande. Hur de konflikterande intressena barns rätt till ett tryggt uppväxtförhållande och "rätten" att bli förälder förhåller sig till varandra tycks således korrespondera väl med adoptionsinstitutets syfte.

Av lagtext och de bakomliggande motiven kan det vidare utläsas att en förälders intresse av att kvarstå som förälder är ett högst skyddsvärt intresse, då vårdnadshavande föräldrar givits en vetorätt mot adoption och att stor vikt ska läggas även vid en icke vårdnadshavande förälders inställning.²⁵³ Det är otvivelaktigt att biologiska föräldrars intresse av att kvarstå som förälder har styrt utformningen av gällande rätt i förevarande fall och således fått stort inflytande vid utformningen av institutet. Även HD uttalade exempelvis i NJA 1987 s. 628 att stor vikt ska läggas vid en icke vårdnadshavande förälders vilja. Då inget annat intresse får värderas högre än barnets bästa ska det avgörande i varje situation emellertid vara huruvida adoptionen kan anses vara det bästa alternativet för barnet.

Denna ståndpunkt tydliggörs även i praxis då en biologisk förälders intresse av att kvarstå som förälder och ett barns rätt till ett tryggt uppväxtförhållande står mot varandra. HD har exempelvis konstaterat att avgörande för huruvida en adoption kan ske mot en icke vårdnadshavande förälders vilja är vilket utbyte *barnet* (och inte föräldern) har av ett umgänge.²⁵⁴ Praxis visar emellertid även på att det är ytterst svårt att adoptera mot en förälders vilja.²⁵⁵ Det kan ifrågasättas om en sådan rättstillämpning verkligen är önskvärd med hänsyn till att det är barnets bästa och således barnets rätt till ett tryggt uppväxtförhållande som adoptionsinstitutet avser tillgodose.

I sammanhanget är det dock av vikt att hålla i minnet att rätten till respekt för privat- och familjeliv är en grundläggande rättighet som tillkommer både föräldrar och barn. Denna rättighet innebär bland annat att det allmänna ska hålla sig utanför individens privata sfär i största möjliga mån och endast vidta

²⁵³ 4 kap. 5 a § FB; Se exempelvis NJA II 1950 s. 59f. och SOU 2009:61, s. 140.

²⁵⁴ Se exempelvis NJA 1987 s. 116 och NJA 1987 s. 628.

²⁵⁵ I NJA 1977 s. 206 avslog exempelvis tingsrätten och hovrätten adoptionsansökan på grund av att fadern motsatte sig adoption. Först i HD bedömdes adoption vara i enlighet med barnets bästa, bland annat då barnet själv tydligt uttalat att denna inte önskade ha någon kontakt med sin biologiska far. I NJA 1987 s. 116 nekades adoption i hovrätten då skälen för adoption inte kunde anses vara så tungt vägande att de skulle kunna motivera adoption mot en icke vårdnadshavande förälders vilja. Adoption godkändes dock till slut i HD då det fick anses att barnet inte hade något behov av umgänge med den icke vårdnadshavande föräldern. I NJA 1987 s. 628 nekades tvångsadoption i både tingsrätt och hovrätt, men beviljades sedan i HD på samma grund som i NJA 1987 s. 116.

åtgärder som är *nödvändiga* för att exempelvis tillvarata ett barns rättigheter.²⁵⁶ I och med att praxis säkerställt att det är mycket svårt att uppfylla kraven för en tvångsadoption värnas denna grundläggande rättighet, då staten i största möjliga mån avhålls från möjligheten till denna form av adoptioner. Samtidigt tillåts barnets bästa vara det avgörande intresset, vilket innebär att rättstillämpningen torde vara i enlighet med institutets ändamål.

7.3 Tvångsadoptionens ändamålsenlighet

Eftersom en tvångsadoption inte kan genomföras mot en vårdnadshavares vilja eller efter en vårdnadsöverflyttning, kan i princip endast styvbarnsadoptioner ske tvångsvis i praktiken. Det kan ifrågasättas om denna utformning av gällande rätt korresponderar med institutets syfte, då det tveklöst finns situationer då en adoption som varit i enlighet med barnets bästa exempelvis hindras av att en vårdnadshavande förälder motsätter sig adoption. I övriga nordiska länder, vars rättsordningar i övrigt är tämligen lika Sveriges, har det exempelvis bedömts ändamålsenligt att denna möjlighet finns. Då inga andra intressen får värderas högre än principen om barnets bästa är det därför högst anmärkningsvärt att möjligheten till tvångsadoption mot vårdnadshavande föräldrars vilja inte finns i Sverige.

Den grundläggande rätten till respekt för privat- och familjeliv spelar naturligtvis även roll i det här sammanhanget. Med bakgrund av denna rättighet bör den minst ingripande åtgärd som kan vidtas för att barnets bästa värnas också vara den åtgärd som företas. För sådana situationer då en vårdnadshavare hindrar en adoption som egentligen varit till barnets bästa finns det även mindre ingripande åtgärder än en eventuell tvångsadoption som faktiskt kan vidtas. En sådan åtgärd är en vårdnadsöverflyttning. Både vid adoption och vårdnadsöverflyttning är adoptivföräldrarna respektive de särskilt förordnade vårdnadshavarna barnets sociala föräldrar. I det dagliga livet fyller således en vårdnadsöverflyttning samma funktion för barnet som en tvångsadoption hade gjort. Det rättsliga bandet till de biologiska föräldrarna skärs vidare inte av vid en vårdnadsöverflyttning, varför barnet har rätt till ett fortsatt umgänge med sina biologiska föräldrar. Med anledning av detta skulle det kunna argumenteras att respekten för privat- och familjelivet värnas i större utsträckning vid en vårdnadsöverflyttning än vid en tvångsadoption, samtidigt som det allmänna verkar för att barnet får ett tryggt uppväxtförhållande.

Som framkommit i den utredande delen av framställningen visar dock forskning på att det generellt sett borde vara bättre för ett barn att adopteras

²⁵⁶ Art. 8 EKMR.

än att vara familjehemsplacerat.²⁵⁷ Visserligen kan det inte med säkerhet sägas huruvida dessa forskningsresultat till fullo är representativa även då en vårdnadsöverflyttning skett. Det torde emellertid inte vara osannolikt att så är fallet med bakgrund av att en särskilt förordnad vårdnadshavare har möjlighet att när som helst avsäga sig uppdraget och att ett visst mått av osäkerhet således även torde präglade dessa barns uppväxt.

Gällande rätt uppställer inget hinder mot att adoption sker efter en vårdnadsöverflyttning, men lagstiftaren har uttalat att detta är oetiskt och strider mot det allmänna rättsmedvetandet då detta är ett kringgående av vårdnadshavande föräldrars vetorätt.²⁵⁸ Även i detta sammanhang blir det tydligt att en biologisk förälders intresse av att kvarstå som förälder får stor genomslagskraft i praktiken. Det kan dock ifrågasättas om det inte vore mer i linje med institutets ändamål om adoption skulle kunna ske även efter en vårdnadsöverflyttning.

Praxis visar dock att en förälders inställning till en vårdnadsöverflyttning inte påverkar utfallet i lika stor omfattning som vid en tvångsadoption.²⁵⁹ Med anledning av att det är enklare att genomföra en vårdnadsöverflyttning, samt att en förälders vetorätt mot adoption går förlorad vid en sådan, skulle det kunna argumenteras att det är av största vikt att en efterföljande adoption inte ska kunna ske. En sådan argumentation tar dock främst sikte på de biologiska föräldrarnas intresse. Med hänsyn till forskningsresultat och barnets intresse av ett tryggt uppväxtförhållande torde det vara mer i enlighet med institutets ändamålsbestämmelse om möjligheten till adoption efter en vårdnadsöverflyttning faktiskt utnyttjades i praktiken.

Det faktum att en förälders inställning ges mindre genomslagskraft vid vårdnadsöverflyttningar torde inte heller uppställa några problem för en mer liberal tillämpning av tvångsadoptionsinstitutet. Som framkommit i den utredande delen ska en icke vårdnadshavande förälder alltid höras i ett adoptionsärende, och praxis samt förarbeten visar att föräldrarnas inställning ska väga tungt. Dessutom hade möjligheten att tvångsadoptera ett barn efter en vårdnadsöverflyttning inneburit att två prövningar skett – en vid vårdnadsöverflyttningen och en vid en eventuell tvångsadoption. Vid den

²⁵⁷ Se exempelvis Bohman och Sigvardsson 1980, s. 8f och Nygaard Christoffersen m.fl. 2007, s. 7 och 155f.

²⁵⁸ SOU 2000:77, s. 142; SOU 2009:68, s. 503.

²⁵⁹ I NJA 1993 s. 666 ansågs istället barnets ovilja till att återförenas med föräldrarna och längden på placeringen spela störst roll, samt det faktum att barnet rotat sig i familjehemmet. Även i NJA 2014 s. 307 lades avgörande vikt vid att barnet rotat sig i familjehemmet. Visserligen poängterades att huvudregeln är att återförening bör ske mellan förälder och barn, men att barnets behov av stabilitet och kontinuitet är viktigare. Det faktum att familjehemsföräldrarna även fortsättningsvis bedömdes verka för umgänge med de biologiska föräldrarna påverkade utfallet.

sistnämnda prövningen skulle det, precis som praxis visar, endast vara möjligt att genomföra en tvångsadoption om det vore absolut nödvändigt samt ett umgänge med de biologiska föräldrarna saknat värde för barnet. Samtidigt hade möjligheten till tvångsadoption i dessa situationer medfört att barns rätt till ett tryggt uppväxtförhållande värnats i större utsträckning. Med bakgrund av adoptionsinstitutets ändamål hade en sådan rättstillämpning varit mer ändamålsenlig än så som gällande rätt tillämpas idag.

7.4 Avslutande kommentar

Avslutningsvis kan konstateras att ett barns rätt till ett tryggt uppväxtförhållande är det normativa grundmönster som fått störst genomslag vid institutets utformning och tillämpning. I lagstiftningen kommer intresset framförallt till uttryck genom den lämplighetsbedömning som domstolen har att göra vid varje potentiell adoption. Med bakgrund av adoptionsinstitutets syfte och att rätten till en trygg uppväxt uttryckligen stadgas i FB, är det högst tillfredställande att se att detta intresse anses väga tyngst bland de konflikterande intressena. Det normativa grundmönster som därefter påverkat gällande rätt och dess tillämpning i störst utsträckning är en biologisk förälders intresse av att kvarstå som förälder. Detta blir framförallt tydligt då en vetorätt tillerkänts vårdnadshavande föräldrar och då en icke vårdnadshavande förälders inställning ges stor vikt vid bedömningen av huruvida adoption ska ske. Det normativa grundmönster som fått minst genomslag är rätten, eller *möjligheten*, att bli förälder. Från början saknade detta intresse egenvärde, men de senaste årtiondena har det ändå påverkat adoptionsinstitutets utformning i relativt stor omfattning.

Med hänsyn till adoptionsinstitutets ändamål är det beklagligt att tvångsadoption inte tillämpas i större utsträckning och att lagstiftaren ställer sig avvaktande till denna möjlighet. En rättstillämpning som inneburit att adoption tillåtits efter en vårdnadsöverflyttning hade bidragit till att större fokus lagts på barnet, och mindre på föräldrarna. Detta hade inneburit att barnets bästa troligtvis hade kunnat tillvaratas i större utsträckning och rättstillämpningen således blivit mer ändamålsenlig. Då barnets bästa trots detta till syvende och sist är avgörande vid de adoptioner som faktiskt prövas kan det inte anses att institutet inte uppfyller dess ändamål. Klart är emellertid att utrymme för förbättring finns, bland annat genom en sådan djärvare tillämpning av institutet som det argumenteras för i denna framställning. Det vore även önskvärt att det genomförs forskning som tar sikte på att jämföra barns välmående efter en vårdnadsöverflyttning eller efter en adoption. Sådan forskning hade med större säkerhet än de forskningsresultat som finns idag fastställt huruvida en vårdnadsöverflyttning tillgodoser barns behov av ett tryggt uppväxtförhållande på samma vis som adoption eller inte.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Betänkanden

- Lagberedningen 1913 *Lagberedningens förslag till revision av giftermålsbalken och vissa delar av ärvdabalken. II. Förslag till lag om adoption m.m.. (Cit: LB II).*
- Bet. LU 1908:19 *Utlåtande, i anledning af väckt motion om skrifvelse till Konungen angående lag om adoption.*
- LU 1917:29 *Utlåtande i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om barn utom äktenskap m.m., dels ock i ämnet väckta motioner.*
- Bet. 1LU 1949:34 *Utlåtande i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till föräldrabalk, m.m., dels ock i ämnet väckta motioner.*
- 2001/02:LU27 *Partnerskap och adoption, m.m..*

Departementspromemorior

- Ds Ju 1970:5 *P.M. med förslag till ändringar i adoptionslagstiftningen.*
- Ds 2000:51 *Behandling av ofrivillig barnlöshet.*
- Ds 2001:53 *Föräldrars samtycke till adoption, m.m..*

Direktiv

- Dir. 2013:70 *Utökade möjligheter till behandling av ofrivillig barnlöshet.*

Internationella konventioner

- Förenta Nationernas konvention den 20 november 1989 om barnets rättigheter.
- 1967 års Europeiska konvention om adoption av barn.
- Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, undertecknad i Rom den 4 november 1950.

Motioner

- Motion 2005/06:L296 *Föräldrar och barn.*
- Motion 2006/07:C201 *Adoptionslagstiftning.*
- Motion 2006/07:C379 *Rätt att adoptera för ogifta sammanboende.*
- Motion 2007/08:C213 *Ogifta sammanboendes rätt att adoptera.*

Nytt juridiskt arkiv II

NJA II 1917 nr 5:3. Lag om adoption.

NJA II 1950 nr 1:1. Föräldrabalk.

NJA II 1968 nr 14:9. Ang. lagförslag vid 1968 års riksdag.

Propositioner

- Prop. 1917:33 *Kungl. Maj:ts nådiga proposition till riksdagen med förslag till lag om barn utom äktenskap m.m.; given Stockholms slott den 20 januari 1917.*
- Prop. 1949:93 *Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till föräldrabalk, m.m.; given Stockholms slott den 25 februari 1949.*
- Prop. 1958 A:144 *Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till ärvdabalk m.m.; given Stockholms slott den 14 mars 1958.*
- Prop. 1968:114 *Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om ändrad lydelse av 4 kap. 5 § föräldrabalken, m.m..*
- Prop. 1970:186 *Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring i föräldrabalken, m.m.; given Stockholms slott den 23 oktober 1970.*
- Prop. 1978/79:67 *om förbud mot aga.*
- Prop. 1980/81:112 *om samtycke och tillstånd till adoption.*
- Prop. 1981/82:168 *om vårdnad och umgänge m.m..*
- Prop. 1990/91:58 *om psykiatrisk tvångsvård, m.m..*
- Prop. 1990/91:194 *om förverkande av rätt att ta arv, m.m..*
- Prop. 1993/94:117 *Inkorporering av Europakonventionen och andra fri- och rättighetsfrågor.*
- Prop. 1994/95:224 *Barns rätt att komma till tals.*
- Prop. 1997/98:182 *Strategi för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige.*
- Prop. 2001/02:123 *Partnerskap och adoption.*
- Prop. 2002/03:53 *Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m..*
- Prop. 2003/04:131 *Internationella adoptionsfrågor.*
- Prop. 2004/05:136 *Stärkt skydd för ensamkommande barn.*
- Prop. 2005/06:99 *Nya vårdnadsregler.*
- Prop. 2006/07:129 *Utveckling av den sociala barn- och ungdomsvården m.m..*
- Prop. 2009/10:80 *En reformerad grundlag.*

Statens offentliga utredningar

SOU 1954:6 *Ärvdabalk. Förslag av ärvdabalkssakkunniga.*

SOU 1989:100 *Adoptionsfrågor.*

- SOU 1997:116 *Barnets Bästa i främsta rummet. FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige.*
- SOU 2000:77 *Omhändertagen – Samhällets ansvar för utsatta barn och unga.*
- SOU 2001:10 *Barn i homosexuella familjer.*
- SOU 2003:49 *Adoption – till vilket pris?*
- SOU 2007:3 *Föräldraskap vid assisterad befruktning.*
- SOU 2009:61 *Modernare adoptionsregler.*
- SOU 2009:68 *Lag om stöd och skydd för barn och unga.*
- SOU 2014:29 *Assisterad befruktning för ensamstående kvinnor.*
- SOU 2015:71 *Barns och ungas rätt vid tvångsvård: Förslag till ny LVU.*
- SOU 2016:19 *Barnkonventionen blir svensk lag.*

Svensk författningssamling

Lagen (1917:378) om adoption.

Föräldrabalk (1949:381).

Ärvdabalk (1958:637).

Lag (1958:638) om införande av nya ärvdabalken.

Lag (1958:640) om ändring i föräldrabalken.

Regeringsform (1974:157).

Äktenskapsbalk (1987:230).

Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

Lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

Socialtjänstlag (2001:453).

Sambolag (2003:376).

Sveriges överenskommelser med främmande makter

SÖ 1990:20 *FN:s konvention om barns rättigheter. New York den 20 november 1989.*

Utländskt offentligt tryck

Danskt offentligt tryck

Adoptionsloven, Lovbekendtgørelse 2015-12-23 nr 1821 (Cit: Adoptionsloven).

Finskt offentligt tryck

Adoptionslagen av år 1985 (Cit: Adoptionslagen).

Norskt offentligt tryck

Loven om barneverntjenster. Lov-1992-07-17-100 (Cit: Barnevernloven).

Litteratur

Agell, Anders & Brattström, Margareta (2011). *Äktenskap, samboende, partnerskap*. 5 uppl. Uppsala: Iustus. (Cit: Agell och Brattström 2011).

Cameron, Iain (2014). *An introduction to the European Convention on Human Rights*. 7. ed. Uppsala: Iustus (Cit: Cameron 2014).

Danelius, Hans (2015). *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis: en kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*. 5., [uppdaterade] uppl. Stockholm: Norstedts juridik. (Cit: Danelius 2015).

Ewerlöf, Göran, Sverne, Tor & Singer, Anna (2004). *Barnets bästa: om föräldrars och samhällets ansvar*. 5., [omarb.] uppl. Stockholm: Nordstedts juridik. (Cit: Ewerlöf, Sverne och Singer 2004).

Hafström, Gerhard (1978[1974]). *Den svenska familjerättens historia*. 9. uppl., 3 tr. Lund: Juridiska fören. (Cit: Hafström 1978).

Hodgkin, Rachel & Newell, Peter (2007). *Implementation handbook for the Convention on the Rights of the Child: prepared for UNICEF*. Fully rev. third ed. New York: UNICEF. (Cit: Hodgkin och Newell 2007).

Hognestad, Marianne & Steenberg, Knut R. (2000). *Adopsjonsloven med kommentarer*. Oslo: Universitetsforl. (Cit: Hognestad och Steenberg 2000).

Hohfeld, Wesley Newcomb (1964[1919]). *Fundamental legal conceptions as applied in judicial reasoning*. New Haven: Yale U.P. (Cit: Hohfeld 1964).

Hydén, Håkan (2000). Normativa grundmönster – mot en teori om rättsliga förändringsprocesser i: *Normativa perspektiv: festskrift till Anna Christensen*. (red: Numhauser-Henning, Ann). Lund: Juristförl. (Cit: Hydén 2000).

Kleineman, Jan (2013) Rättsdogmatisk metod. I: Juridisk metodlära (red.: Korling, Fredrik och Zamboni, Mauro). Lund: Studentlitteratur. (Cit: Kleineman 2013).

Kuttenkeuler, Anne. *Karnov bokverk 2014/2015, Föräldrabalk (1949:381)*, s. 445f., not. 103 och 117 (Cit: Kuttenkeuler, Karnov bokverk 2014/2015).

Kutteneuler, Anne. *Föräldrabalk (1949:381), 4 kap. 3 §*, Lexino 2014-11-26. (Cit: Kutteneuler 2014, lagkommentar till 4 kap. 3 § FB).

Lehrberg, Bert (2015). *Praktisk juridisk metod*. 8. [uppdaterade och omarb.] uppl. Uppsala: Iusté. (Cit: Lehrberg 2015).

Lund-Andersen, Ingrid & Nørgaard, Irene (2012). *Familieret*. 2. udg. København: Jurist- og Økonomforbundet (Cit: Lund-Andersen och Nørgaard 2012).

Lundgren, Lars, Sunesson, Per-Anders & Thunved, Anders (2016). *Nya sociallagarna: med kommentarer i lydelsen den 1 januari 2016*. 29. [rev.] uppl. Stockholm: Wolters Kluwer. (Cit: Lundgren, Sunesson och Thunved 2016).

MacCormick, Neil (1982). *Children's rights: A test-case for theories of rights i: Legal right and social democracy: essays in legal and political philosophy*. Oxford: Clarendon P. (Cit: MacCormick 1982).

Mattsson, Titti (2006). *Barnet som subjekt och aktör: en rättslig studie om barn i familjehem*. Uppsala: Iustus (Cit: Mattsson 2006).

Mattsson, Titti (2010). *Rätten till familj inom barn- och ungdomsvården*. 1. uppl. Malmö: Liber (Cit: Mattsson 2010).

Nygaard Christoffersen, Mogens, Hammen, Ida, Raft Andersern, Karen och Jeldtoft, Nadia (2007). *Adoption som indsats: en systematisk gennemgang af udenlandske erfaringer*. SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, København (Cit: Nygaard Christoffersen m.fl. 2007).

Peczenik, Alexander (1995). *Juridikens teori och metod: en introduktion till allmän rättslära*. 1. Uppl. Stockholm: Fritze. (Cit: Peczenik 1995).

Ryrstedt, Eva (2002). *Adoption – i adoptantens eller adoptivbarnets interesse?* i: Bonus Pater Familias: festskrift till Peter Lødrup 70 år (red: Strøm Bull, Kirsti, Hagstrøm, Viggo och Tjomsland, Steinar). Oslo: Gylendal (Cit: Ryrstedt 2002).

Saldeen, Åke (2013). *Barn- och föräldrarätt*. 7 uppl. Uppsala: Iustus. (Cit: Saldeen 2013).

Schiratzki, Johanna (2005). *Barnets bästa i ett mångkulturellt Sverige: en rättsvetenskaplig undersökning*. 2. uppl. Uppsala: Iustus (Cit: Schiratzki 2005).

Schiratzki, Johanna (2014). *Barnrättens grunder*. 5., [rev.] uppl. Lund: Studentlitteratur. (Cit: Schiratzki 2014).

Simmonds, Nigel E. (1986). *Central issues in jurisprudence: justice, law and rights*. London: Sweet & Maxwell. (Cit: Simmonds 1986).

Singer, Anna (2000). *Föräldraskap i rättslig belysning*. Diss. Uppsala: Univ. (Cit: Singer 2000).

Singer, Anna (2012). *Barnets bästa: om barns rättsliga ställning i familj och samhälle*. 6., [omarb.] uppl. Stockholm: Nordstedts juridik. (Cit: Singer 2012).

Singer, Anna (2012). *Alla talar om barns rätt i: Rätt, social utsatthet och samhälleligt ansvar: festskrift till Anna Hollander*. Stockholm: Nordstedts Juridik. (Cit: Singer 2012 II).

Socialstyrelsen (2008). *Adoption: handbok för socialtjänsten*. Stockholm: Socialstyrelsen. (Cit: Socialstyrelsen 2008).

Statistiska centralbyrån (1995). *Skilsmässor och separationer: bakgrund och utveckling*. Demografisk rapport 1995:1. Örebro: Statistiska centralbyrån (SCB). (Cit: SCB 1995).

Sverne Arvill, Ebba och Svensson, Agnetha (2008). *Adoption*. 2., [uppdaterade] uppl. Stockholm: Nordstedts juridik. (Cit: Sverne Arvill och Svensson 2008).

Timonen, Pekka (red.) (1996). *Inledning till Finlands rättsordning. Del 1, Privaträtt*. 3. omarb. uppl. Helsingfors: Juristförbundets förlag. (Cit: Timonen 1996).

Wallin, Gösta och Vängby, Staffan (2015). *Föräldrabalken: en kommentar* (1 januari 2015, Zeteo). Kommentaren till 4 kap. 6 § FB. (Cit: Wallin och Vängby, (1 jan 2015), Zeteokommentaren till 4 kap. 6 § FB.).

Artiklar

Bohman, Michael och Sigvardsson, Sören (1980). *Umeåundersökning: Barn i fosterhem klarade sig sämst i: Socionomen: organ för*

socionomsektionen inom SACO:s allmänna tjänstemannaförbund, nr 19 1980. (Cit: Bohman och Sigvardsson 1980).

Christensen, Anna (1996). *Skydd för etablerad position – ett normativt grundmönster i*; Tidsskrift för rettsvitenskap, 4/96, s. 522-573. (Cit: Christensen 1996).

Davidsson, Rolf (1993). *Sveket mot familjehemsbarnen i*; Svensk juristtidning, s. 878-891. Stockholm: Svensk juristtidning (Cit: Davidsson 1993).

Jareborg, Nils (2004). *Rättsdogmatik som vetenskap i*; Svensk juristtidning, häfte 1 2004, s. 1-10. Föreningen för utgivande av Svensk Juristtidning. (Cit: Jareborg 2004).

Singer, Anna (2009-10). *Barns rätt till två föräldrar - en överspelad grundregel? i*; Juridisk tidskrift 2009–10, nr. 2, s. 411-429. (Cit: Singer 2009-10).

Sörgjerd, Caroline (2012). *Rätten att bli förälder – en analys av reglerna om assisterad befruktning och adoption i*; Svensk juristtidning, s. 675-707. Föreningen för utgivande av Svensk Juristtidning (Cit: Sörgjerd 2012).

Elektroniska källor

SCB (2014), *Adoptioner 2013 – i internationella adoptioner minskar*. artikel nr 2014:50. (Cit: SCB 2014).

Tillgänglig på internet; http://www.scb.se/sv/_Hitta-statistik/Artiklar/Internationella-adoptioner-minskar/ (hämtad 2016-01-20).

Socialstyrelsen (2010). *Barn och unga – insatser år 2009. Vissa insatser enligt socialtjänstlagen (SoL) och lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU)*. (Cit: Socialstyrelsen 2010).

Tillgänglig på internet;
<http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/18083/2010-6-28.pdf> (hämtad 2016-04-19).

Socialstyrelsen (2011). *Barn och unga – insatser år 2010. Vissa insatser enligt socialtjänstlagen (SoL) och lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU)*. (Cit: Socialstyrelsen 2011).

Tillgänglig på internet;

<http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/18366/2011-6-18.pdf> (hämtad 2016-04-19).

Socialstyrelsen (2012). *Barn och unga – insatser år 2011. Vissa insatser enligt socialtjänstlagen (SoL) och lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU)*. (Cit: Socialstyrelsen 2012).

Tillgänglig på internet;

<http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/18764/2012-6-42.pdf> (hämtad 2016-04-19).

Socialstyrelsen (2013). *Barn och unga – insatser år 2012. Vissa insatser enligt socialtjänstlagen (SoL) och lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU)*. (Cit: Socialstyrelsen 2013).

Tillgänglig på internet;

<http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/19165/2013-6-40.pdf> (hämtad 2016-04-19).

Socialstyrelsen (2014). *Nationella adoptioner av barn i familjehem – En kartläggning av hur socialnämnderna uppmärksammar frågan*. (Cit: Socialstyrelsen 2014).

Tillgänglig på internet;

<https://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/19386/2014-3-11.pdf> (hämtad 2016-02-22).

Socialstyrelsen (2014). *Barn och unga – insatser år 2013: Vissa insatser enligt socialtjänstlagen (SoL) och lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU)*. (Cit: Socialstyrelsen 2014 II).

Tillgänglig på internet;

<http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/19485/2014-9-1.pdf> (hämtad 2016-03-19).

Socialstyrelsen (2015). *Statistik om socialtjänstinsatser till barn och unga 2014*. (Cit: Socialstyrelsen 2015).

Tillgänglig på internet;

<https://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/20015/2015-5-12-33.pdf> (hämtad 2016-04-14).

Sveriges Radio P1, programmet ”Släktband”, intervju med historikern Margareta Matović, författare till boken Stockholmsäktenskap, 4/2 2008. (Cit: Radiointervju i Sveriges Radio P1 med historikern Margareta Matović).

Tillgänglig på internet;

<http://sverigesradio.se/sida/avsnitt/91170?programid=2068&playepisode=91170> (hämtad 2016-03-07).

Rättsfallsförteckning

Rättsfall från Högsta domstolen

NJA 1940 s. 690.
NJA 1966 s. 112.
NJA 1977 s. 206.
NJA 1987 s. 116.
NJA 1987 s. 628.
NJA 1991 s. 21.
NJA 1993 s. 666.
NJA 2006 s. 505.
NJA 2014 s. 307.

Rättsfall från Högsta förvaltningsdomstolen

RÅ 1995 ref. 67.
RÅ 2007 ref. 74.

Rättsfall från hovrätterna

RH 1991:54.

Rättsfall från Europadomstolen

Olsson mot Sverige, dom den 24 mars 1988, 10465/83. (Cit: Olsson mot Sverige).

Eriksson mot Sverige, dom den 22 juni 1989, 11373/85. (Cit: Eriksson mot Sverige).

Margareta och Roger Andersson mot Sverige, dom den 25 feb 1992, 61/1990/252/323. (Cit: Margareta och Roger Andersson mot Sverige).

Söderbäck mot Sverige, Europadomstolens dom den 28 okt 1998, 113/1997/897/1109. (Cit: Söderbäck mot Sverige).